

HÅLLBARHET OCH LIVSKRAFTIGA LANDSBYGDER – SAMBAND, MÅLKONFLIKTER OCH SYNERGIER

2023-03-30

wsp

RAPPORTEN BESTÄLLD AV

tillväxt
verket

HÅLLBARHET OCH LIVSKRAFTIGA LANDSBYGDER – SAMBAND, MÅLKONFLIKTER OCH SYNERGIER

KUND

Tillväxtverket

KONSULT

WSP

121 88 Stockholm-Globen

Besök: Arenavägen 7

Tel: +46 10-722 50 00

WSP Sverige AB

Org nr: 556057-4880

wsp.com

KONTAKTPERSONER

Kristina Westermark, WSP, uppdragsledare

Ylva Saarinen, Policy in Practice, författare

Emmeline Laszlo Ambjörnsson, WSP, författare

Rapporten är beställd av Tillväxtverket. Analys och slutsatser i rapporten är författarnas.

SAMMANFATTNING

Tillväxtverket har fått i uppdrag av regeringen att utveckla och stärka arbetet med hållbar utveckling inom det regionala tillväxtarbetet. För att ta vara på all den utvecklingspotential som finns i landet pekar regeringen även på att arbetet behöver utgå från alla olika platsers skiftande förutsättningar, samt understryker vikten av social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet för att stärka den lokala och regionala konkurrenskraften. Ett platsbaserat perspektiv/landsbygdsperspektivet är således ett viktigt verktyg för ett framgångsrikt framtida arbete. Däremot saknas det kunskap kring den vetenskapliga grunden bakom detta, samt hur ett sådant arbete faktiskt ska genomföras.

WSP har i uppdrag att författa en studie över kunskapsläget kring samspel och samband mellan ett platsbaserat perspektiv och hållbar utveckling. Studien utgörs av en kunskapsöversikt som baseras på en dokumentanalys av internationell forskning, grålitteratur och utvärderingsforskning, samt intervjuer med aktörer som har arbetat praktiskt med att skapa hållbara landsbygder. Utifrån det insamlade materialet presenteras sambandet mellan social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet och livskraftiga landsbygder, såväl som de målkonflikter som framgår av den utvalda litteraturen och av fallstudierna.

Trots att det finns förhållandevis få forskningsartiklar som belyser hållbarhet i relation till landsbygdsutveckling specifikt, finns det flera olika samband mellan hållbarhet och livskraftiga landsbygder. Litteraturen visar att sambanden dock ser olika ut - inte minst utifrån vilket hållbarhetsperspektiv som står i fokus. Litteraturen visar även att det inte måste finnas ett samband. Studien pekar även på att hållbarhet som begrepp för att skapa livskraftiga landsbygder förstås och nyttjas på olika sätt. Exempelvis finns en skillnad i hur innebörden av att skapa en livskraftig landsbygd tolkas, främst mellan forskare och praktiker, vilket bland annat resulterar i att eventuella målkonflikter, både i det generella hållbarhetsarbetet och mellan olika hållbarhetsdimensioner, tolkas annorlunda.

Utifrån studiens insamlade material formuleras ett antal rekommendationer. Studien understryker vikten av att arbetet med hållbar utveckling behöver ta platsers olika förutsättningar och villkor på allvar. Den visar också på behovet att öka förståelsen för att hållbar utveckling är ett begrepp som ges olika innebörder i olika kontexter och geografier. När det kommer till målkonflikter (som många kallar utmaningar) i det praktiska arbetet förstås dessa utifrån bygdens framtid snarare än mellan olika hållbarhetsvärden. Denna studie pekar på att det finns anledning att arbeta bort den urbana normen för att göra innebörden av, och målen för, hållbar utveckling konkreta och greppbara inom ramen för regional utveckling och livskraftiga landsbygder. Framtida insatser behöver även utformas med en stark lokal anpassning så att utvecklingspotentialen i landsbygden kan tillvaratas och säkerställas i Sveriges arbete mot ett hållbart samhälle.

INNEHÅLL

1 Inledning	5
1.1 Vårt uppdrag	5
1.2 Material och Metod	6
1.3 Hållbarhet	7
1.4 Landsbygder	8
1.5 Disposition	9
2 Kunskapsöversikt	10
2.1 Sammanfattning	10
2.2 Disposition	10
2.3 Samband mellan hållbarhet och livskraftiga landsbygder på en generell nivå	11
2.4 Samband mellan social hållbarhet och livskraftiga landsbygder	12
2.5 Samband mellan miljömässig hållbarhet och livskraftiga landsbygder	14
2.6 Samband mellan ekonomisk hållbarhet och livskraftiga landsbygder	16
2.7 Målkonflikter om boende och markanvändning	19
2.8 Livskraftiga hållbara landsbygder i praktiken	21
3 Analys	31
4 Slutsatser och rekommendationer	34
4.1 Studiens frågeställningar	34
4.2 Rekommendationer	36
5 Referenser	37

1 INLEDNING

Tillväxtverket har fått i uppdrag av regeringen att utveckla och stärka arbetet med hållbar utveckling inom det regionala tillväxtarbetet. I den nationella strategin för hållbar regional utveckling i hela landet 2021–2030 (Skr 2020/21:133)¹ förtydligar regeringen behovet av att stärka arbetet mot hållbar utveckling. För att ta vara på all den utvecklingspotential som finns i landet pekar regeringen på att arbetet behöver utgå från alla olika platsers förutsättningar, samt att dessa förutsättningar är under konstant förändring. En social, ekonomisk och miljömässig hållbar utveckling är central för att skapa utvecklingskraft i alla delar av landet och för att uppnå stärkt lokal och regional konkurrenskraft. Därför fördelar Tillväxtverket under åren 2019–2023 89 miljoner kr till regionala projekt för hållbar utveckling. Här ingår även sammanhållningspolitiken, som är EU:s viktigaste verktyg för att skapa utveckling och arbeten i EU:s olika regioner.

Bedömningar som gjorts av Agenda 2030 visar att nära två tredjedelar av delmålen i agendan är direkt eller indirekt beroende av arbetet på en lokal och regional nivå. I arbetet mot en hållbar utveckling måste det därför finnas en förståelse för hur alla olika lokala och regionala områden skiljer sig från varandra, och hur varje plats resurser och möjligheter på bästa sätt kan tillvaratas. Att utgå från platsbaserade förutsättningar är alltså en central faktor för hur framgångsrikt arbetet med en hållbar utveckling blir.

En del i detta är att landsbygdsperspektivet behöver bli mer framträdande i det regionala utvecklingsarbetet. De styrande politiska ramverken bygger på en idé om att en hållbar utveckling i hela landet kräver en förmåga att prioritera och utforma insatser efter de skiftande förutsättningar som råder ute i olika typer av landsbygder och städer. Hur detta ska ske, och på vilken vetenskaplig grund detta står, behöver dock klargöras ytterligare.

Denna studie är utformad för att ge en sammanställning över kunskapsläget kring samspel och samband mellan ett platsbaserat perspektiv och hållbar utveckling. Den är även en del i Tillväxtverkets arbete med att utveckla metoder för hur det framtida arbetet ska genomföras. Studien syftar därmed även till att ge underlag för ett fördjupat lärande i det fortsatta arbetet med hållbar regional utveckling i hela Sverige.

1.1 VÅRT UPPDRAG

Studien är utformad för att besvara följande frågor:

- Går det att finna samband eller kunskap i vetenskapen, fallstudier eller rapporter som visar att en livskraftig landsbygd också leder till hållbarhet?
- Hur kan landsbygds- och territoriella perspektiv bidra till att stärka arbetet med en hållbar omställning utifrån de tre hållbarhetsdimensionerna miljö, ekonomi och social hållbarhet?
- Vilka målkonflikter kan finnas i arbetet och i kopplingen till de tre olika dimensionerna?

För att besvara frågorna används flera kompletterande material och metoder, vilket kallas triangulering. Triangulering ger även möjlighet till att visa hur olika aktörer och grupper har olika förståelser för frågorna beroende på vilken kontext de befinner sig i. Exempelvis kan svaren på samma fråga skifta beroende på om kunskapen baseras på en teoretisk förståelse, såsom hos en forskare på universitet, eller på en mer praktisk förståelse, såsom hos en person som arbetar med dessa frågor i sin vardag. Detta beskrivs närmare i kommande avsnitt.

¹ Nationell strategi för hållbar regional utveckling i hela landet 2021–2030 - Regeringen.se

1.2 MATERIAL OCH METOD

Detta avsnitt beskriver hur studien genomfördes. Studien utgörs av en kunskapsöversikt, som baseras på fyra kompletterande metoder och källmaterial vilka i avsnittet beskrivs mer utförligt. Sammantaget utgörs de av:

- **Internationell forskning.** En översikt av internationell forskning som publicerats i vetenskapliga databaser och genomgått sakkunniggranskning av andra forskare
- **Grålitteratur.** En översikt av grålitteratur, det vill säga rapporter från myndigheter och andra organisationer
- **Utvärderingsforskning.** En översikt av utvärderingsforskning, det vill säga texter som är sakkunniggranskade eller som har publicerats som utvärderingar av myndigheter
- **Fallstudier.** Åtta intervjuer med åtta aktörer som har arbetat praktiskt med att skapa hållbara och livskraftiga landsbygder genom fallstudier.

1.2.1 Forskningsöversikt

Forskningsöversikten gjordes under oktober och november 2022. Det första steget i denna process var att söka på vetenskapliga databaser. Här användes huvudsakligen databasen Scopus, som kompletterades av sökningar i JStor, Web of Science och ScienceDirect. Sökningarna grundades på en sökordsmall som WSP i samråd med Tillväxtverket hade tagit fram. När det framkom ord och teman i redan funna och relevanta artiklar som inte ingick i den ursprungliga sökordsmallen, lades dessa till i mallen. Databassökningarna skedde alltså iterativt genom inledande provsökningar och därefter förfinade söktermer.

Nästa steg i processen var att välja ut de mest relevanta och aktuella artiklarna. För att göra detta prioriterades artiklar som publicerats år 2011 eller senare. Ytterligare avgränsning var att artiklarna skulle behandla *både* (någon aspekt av en eller flera dimensioner av) hållbarhet *och* landsbygder/livskraft i landsbygder. De skulle även vara publicerade på engelska eller skandinaviska språk, samt vara utförda i och omfatta data från länder med likartade förutsättningar som Sverige. Det innebär att forskning från länder i Skandinavien och övriga Europa bedömdes vara relevant. I ett antal fall har även forskning från andra länder inkluderats, då dessa bedömdes vara särskilt relevanta. Inom områden där det blev få träffar, utökades tidsspannet successivt till att omfatta även äldre forskning.

Det sista steget i processen var att utvärdera artiklarnas relevans baserat på titel och sammanfattning/abstract. Forskningsöversikten visar att det finns en begränsad mängd litteratur som är direkt relevant för studiens frågeställningar. För att kompensera detta har sökningarna inkluderat artiklar som har en indirekt relevans, exempelvis genom att de utförts i och baserats på:

- Data från landsbygder (utan att specifikt handla om landsbygdsutveckling).
- Tematik som rör en del av en hållbarhetsdimension (utan att beröra hela dimensionen). Exempelvis bedömdes teman som jämlikhet, barn och unga, äldre, jämställdhet, hälsa, hbtq och etnisk mångfald vara en delmängd av social hållbarhet, medan ord som näringsliv, företag, innovation, industri, regional tillväxt, regional utveckling, regional attraktivitet, sysselsättning, kompetens och innovation bedömdes vara delmängder av ekonomisk hållbarhet. Sammantaget användes 89 söktermer för att fånga tematiken i uppdragets frågeställningar.

Totalt bedömdes 48 forskningsartiklar vara relevanta efter granskning av titel och sammanfattning/abstract, varav cirka 30 procent baseras på forskning från Sverige och/eller de nordiska länderna. Samtliga artiklar som valdes ut analyserades och grupperades efter innehåll. De artiklar som efter en fullständig läsning och analys bedömdes vara relevanta är de som refereras till i denna rapport. För ökad läsbarhet beskrivs resultaten i denna rapport på en mer övergripande nivå.

1.2.2 Grålitteratur

Grålitteratur är texter som inte baseras på strikt vetenskaplighet eller som är sakkunniggranskade. Det kan vara rapporter, utvärderingar och andra dokument som olika myndigheter och organisationer har författat.

Urvalet av grålitteratur har skett i samråd med Tillväxtverket och ger en bild av hur landsbygd och hållbarhet beskrivs och hur kopplingen däremellan uppfattas och beskrivs. De texter som valdes ut är främst rapporter från Tillväxtverket, Tillväxtanalys, Jordbruksverket och Boverket, som publicerades mellan åren 2008–2022.

1.2.3 Utvärderingsforskning

Under arbetets gång visade det sig finnas en begränsad mängd relevant utvärderingsforskning, det vill säga utvärderingar som är sakkunniggranskade. På grund av detta breddades denna del till att även inkludera utvärderingslitteratur från myndigheter och akademi. Även med denna breddade sökning visade det sig finnas ett mycket begränsat antal utvärderingar som rör hållbarhet på landsbygden ur ett övergripande perspektiv. Detta är något som rapporten återkommer till.

1.2.4 Fallstudier

En fallstudie är en metod som syftar till att ta fram detaljerad och djupgående kunskap om ett praktiskt genomförande av landsbygdsutveckling i verkligheten. Samtliga fallstudier som valdes ut för denna rapport är exempel på framgångsrik landsbygdsutveckling.

Åtta olika aktörer som har deltagit i åtta olika fallstudier som alla aktivt arbetar med att utveckla hållbara livskraftiga landsbygder har intervjuats för rapporten. Hälften av intervjuerna används för att förstå hur och varför just deras fallstudier blev framgångsrika. Andra hälften av intervjuerna nyttjas istället för att fördjupa förståelsen av, och kontexten kring, arbetet med hållbara livskraftiga landsbygder, vilket även bidragit till analysarbetet.

De intervjuade, som valdes ut av Tillväxtverket, utvärderingsteamet eller andra aktörer, ansågs ha stor kunskap och erfarenhet av området. Om dessa i sin tur hade förebilder i sitt arbete, eller kände till några särskilt framgångsrika individer inom området, kunde de rekommendera dem till utvärderingsteamet som senare även kontaktade dessa personer. Det slutgiltiga urvalet av intervjupersoner baserades därmed genom dels ett strategiskt urval, dels genom snöbollseffekten.

Intervjuerna gjordes i form av webbmöten som antecknades och spelades in digitalt med den intervjuades samtycke. De gjordes under januari 2023 och tog vanligen ca 60–75 minuter att genomföra. Samtliga intervjuade har läst igenom och faktagranskat de beskrivningar av deras arbete som redovisas i rapporten.

1.3 HÅLLBARHET

Detta avsnitt ger bakgrund till hållbarhetsbegreppet. Det innefattar en diskussion kring dess definition, en beskrivning av det svenska arbetet kring hållbarhet, samt en summering av de mest förekommande utmaningarna.

1.3.1 Hållbarhet berör människor, planeten och välståndet

Vad är hållbarhet? Enligt Brundtlandskommissionens definition från 1987 så avser en "hållbar utveckling en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter av att tillfredsställa sina behov" (UN World Commission, 1987). På FN-mötet i Rio de Janeiro 1992 utvidgades sedan hållbarhetsbegreppet till att innefatta de tre sammanlänkade dimensionerna social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet (Jordbruksverket, 2012).

Genom Agenda 2030, och de 17 integrerade globala målen, har FN:s medlemsstater åtagit sig att arbeta för en hållbar och rättvis framtid. Agenda 2030 sätter fokus på behovet av ett gränsöverskridande samarbete kring olika frågor. För att nå målen krävs även att sociala, ekonomiska och miljömässiga frågor integreras i det dagliga arbetet på ett bättre sätt. Trots att Sverige har ett relativt gott utgångsläge för att nå både mål och delmål, behöver viktiga avvägningar och prioriteringar göras inom alla områden (Tillväxtverket, 2019).

1.3.2 Behovet av ett platsbaserat landsbygdsperspektiv

I den nationella strategin för hållbar regional utveckling i hela landet 2021–2030 (Skr 2020/21:133) förtydligar regeringen behovet av att stärka arbetet mot en hållbar utveckling. Regeringen pekar även på att arbetet behöver utgå från olika platsers skiftande förutsättningar, så att utvecklingspotentialen i hela landet kan tillvaratas. Landsbygden anses ha en nyckelroll i Sveriges arbete för att nå målen i Agenda 2030, särskilt när det gäller omställningen till en cirkulär, biobaserad och fossilfri samhällsekonomi (Landsbygdsutredningen, 2017).

Både landsbygdspolitiken och den regionala utvecklingspolitiken syftar till att skapa en hållbar utveckling i hela landet. Vidare bedöms 65 procent av delmålen i Agenda 2030 vara (direkt eller indirekt) kopplade till arbetet på den lokala eller regionala nivån. För att kunna göra framgångsrika prioriteringar och avvägningar bedöms ett platsbaserat landsbygdsperspektiv vara av stor vikt för att kunna anpassa insatser efter olika platsers skiftande förutsättningar och öka takten i omställningsarbetet (Tillväxtverket, 2022). Dessutom kan ett platsbaserat landsbygdsperspektiv även öka takten i det generella omställningsarbetet (ibid.). Även EU understryker vikten av ett territoriellt fokus för att identifiera och hantera utmaningar och möjligheter på olika platser (Tillväxtverket, 2020).

1.3.3 Utmaningarna gäller samarbete, resurser och målsättningar

Utöver introduktionen av det platsbaserade landsbygdsperspektivet, kan det svenska hållbarhetsarbetet stärkas på andra sätt. Arbetet behöver hanteras utifrån ett helhetsperspektiv, och den samverkan som sker inom både regional utveckling och landsbygdspolitik bör vara såväl flernivå- som sektorsöverskridande (Tillväxtverket, 2020). För att samverkan i sin tur ska kunna bidra till omställningen till ett mer hållbart samhälle, krävs resurser som tid, möjlighet till reflektion och kapacitet att bidra till gemensamma processer. Det lärande som samverkan skapar behöver även omsättas i praktiken (Gustavsson, 2022). Sådana resurser har dock inte alla aktörer idag. När det gäller regioners samverkansarbete har bland annat tre teman lyfts som centrala utmaningar: resurser, kommunernas kapacitet, samt det arbete som rör samordning och ansvarsfördelning mellan myndigheter, kommuner och regioner. Ansvarsfördelningen är särskilt utmanande mellan regioner och länsstyrelser när det gäller landsbygdspolitiska frågor i samma område (Tillväxtverket 2021a).

Vidare är det en stor utmaning att hantera de målkonflikter som uppstår genom alla kommuners olika utvecklingsvisioner. För att kommunerna ska kunna nå upp till de nationella och internationella hållbarhetsmålen behöver betydande samhällsförändringar ske inom bland annat transport, produktion och energianvändning. Sådana förändringar kommer påverka hur vi lever, arbetar och rör oss mellan olika platser (Grundel, Magnusson och Trygg, 2022). För att kunna ta mer medvetna beslut kopplade till hanteringen av målkonflikter behöver intressekonflikterna systematiskt synliggöras och diskuteras, även inom ramen för arbetet med ett landsbygdsperspektiv (Tillväxtverket, 2022).

1.4 LANDSBYGDER

Detta avsnitt ger bakgrund till begreppet landsbygder. Det innefattar en diskussion kring dess definition och en diskussion kring hur landsbygder ofta förstås.

1.4.1 Landsbygder skiljer sig åt men har ofta liknande utmaningar

Sedan 2018 finns ett långsiktigt mål att utveckla livskraftiga landsbygder med likvärdiga möjligheter till företagande, arbete, boende och välfärd (Tillväxtverket, 2022), men det saknas en enhetlig definition av vad landsbygder är, både nationellt och internationellt. Landsbygder kan se olika ut och rymmer en stor variation av sociala, ekonomiska och miljömässiga förhållanden. Av den anledningen anpassas definitioner ofta utifrån det aktuella sammanhanget (SKR, 2018). Landsbygder bör snarare ses som en del i en glidande skala med städer i ena änden och landsbygder i den andra.

I vissa sammanhang skiljer man till exempel mellan fyra regionstyper: storstadsområden, stadsområden, landsbygder och glesa landsbygder (se till exempel Jordbruksverket, 2013a) medan det i andra

sammanhang finns behov av att ytterligare differentiera mellan till exempel tätortsnära landsbygder, glesa landsbygder och mycket glesa landsbygder (Tillväxtverket, 2021c). Vilka gränsdragningar som görs på den här skalan avgörs ofta till stor del av befolkningstäthet, men influeras även av andra parametrar såsom vilken sakfråga det gäller, eller den geografiska kontexten (Tillväxtverket, 2021a). Exempelvis kategoriseras kommuner i landsbygdsutredningen (Landsbygdsutredningen, 2017) baserat på befolkningstäthet, befolkningsstorlek och befolkningens närhet till större befolkningskoncentrationer. Trots att det finns stora sociala, ekonomiska och miljömässiga variationer mellan olika landsbygder, förekommer ett antal gemensamma utmaningar. Dessa utmaningar har ofta sitt ursprung i glesa strukturer, långa avstånd, begränsad tillgång till lokala marknader och en demografisk obalans (Landsbygdsutredningen, 2017).

1.4.2 Landsbygder och städer är sammanlänkade

Hur förstås städer och landsbygder idag? Städer och landsbygder förstås ofta som varandras motpoler. Idén om staden som en geografi präglad av hög utbildningsnivå, högt tempo och många arbetstillfällen, och idén om landsbygden som en geografi med naturresurser, jordbruksproduktion, ett lugnare tempo och färre arbetstillfällen, skapar ofta bilden av geografiska motpoler. Förståelsen av två motpoler har ytterligare förstärkts genom att den ekonomiska omvandlingen och samhällsutvecklingen länge missgynnade landsbygder. I realiteten råder dock ett ömsesidigt beroende mellan städer och landsbygder, vilka länkas samman genom flöden, länkar och synergier, vilket bidrar till Sveriges tillväxt och välfärd (Tillväxtverket, 2020).

Att kunna nyansera förståelsen av såväl städer som landsbygder är därmed av stor vikt för att främja en hållbar stads- och landsbygdsutveckling. Det territoriella perspektivet, där fokus ligger på att förstå olika platsers förutsättningar, möjligheter och utmaningar, har vunnit mark de senaste åren. Detta handlar i grund och botten om att se till geografins betydelse (Tillväxtverket, 2020; Tillväxtverket, 2022). Det finns också en strävan hos regioner att arbeta med geografins betydelse genom en så kallad situationsanpassad platsutveckling, och att inte utgå från dikotomin stad-land utan istället ha ambitionen att förstå regionen som helhet (Tillväxtverket, 2021a).

1.5 DISPOSITION

Efter denna inledning redovisas i kapitel två resultaten av kunskapsöversikten. Den struktureras med en inledande översikt över fältet, vilken följs av tre underavsnitt där resultaten av forskningsöversikten och gråstudierna tematiseras utifrån social, miljömässig och ekonomisk hållbarhet. Därefter följer ett underavsnitt om de målkonflikter som framträder i materialen. Kapitel två avslutas av en redogörelse av studiens fyra fallstudier, även dessa tematiserade efter om deras arbete huvudsakligen inriktas mot social, miljömässig eller ekonomisk hållbarhet.

I kapitel tre analyseras studiens resultat mot bakgrund av hållbarhetsbegreppet och hur det används och förstås i de olika studerade materialen. I kapitel fyra avslutas rapporten genom att ett antal slutsatser dras som tillsammans besvarar studiens frågor.

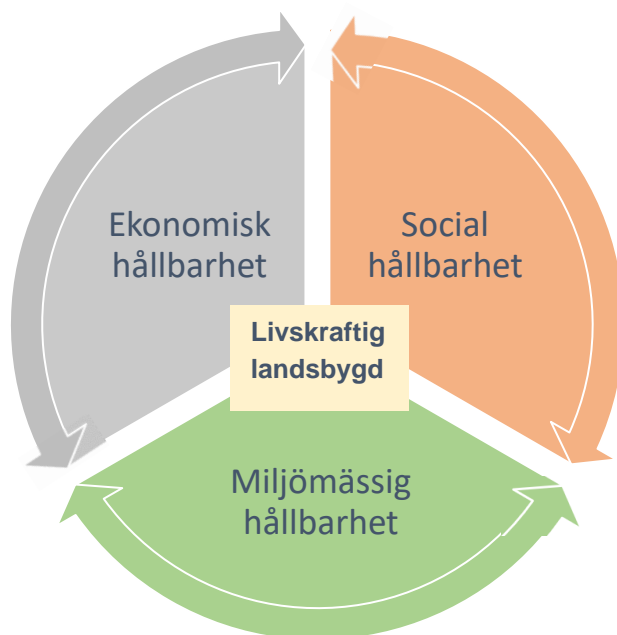
2 KUNSKAPSÖVERSIKT

2.1 SAMMANFATTNING

Kunskapsöversikten visar att det finns flera olika samband mellan hållbarhet och livskraftiga landsbygder. Sambandet finns mellan de olika hållbarhetsdimensionerna social, miljömässig och ekonomisk hållbarhet å ena sidan och livskraftig landsbygd å den andra sidan. Det finns även samband mellan de olika hållbarhetsdimensionerna, där dessa kan utgöra hävstänger för varandra. Baserat på litteraturen, verkar sambanden vara dubbelsidiga, i betydelsen att de kan gå både från hållbarhet till livskraftig landsbygd, från livskraftig landsbygd till hållbarhet och även mellan de olika hållbarhetsperspektiven sinsemellan.

Däremot visar litteraturen att sambanden ser lite olika ut, beroende på vilket hållbarhetsperspektiv som står i fokus för analysen. Den visar också att det inte måste finnas ett samband. Det är möjligt att uppnå ökad hållbarhet utan att samtidigt uppnå mer livskraftiga landsbygder. Det är även möjligt att uppnå mer livskraftiga landsbygder utan att samtidigt uppnå ökad hållbarhet och att öka uppfyllelsen av ett eller flera hållbarhetsperspektiv utan att samtidigt påverka uppfyllelsen av andra hållbarhetsdimensioner. Men det finns flera anledningar till att hållbarhet och landsbygdsutveckling kan stärka varandra. Hur litteraturen visar att detta går till i praktiken utgör fokus för detta kapitel.

Figur 1. Sambanden mellan hållbarhet och livskraftiga landsbygder.

Figur ett (ovan) illustrerar sambanden mellan hållbarhet och livskraftiga landsbygder så som det beskrivs i litteraturen. De olika hållbarhetsdimensionerna kan tillsammans, och var för sig, ge förutsättningar för, och främja, livskraftiga landsbygder. Varje hållbarhetsdimension kan även skapa goda förutsättningar och drivkrafter för andra hållbarhetsdimensioner, likväl som att de i sig direkt och indirekt kan bidra till livskraft i landsbygder.

2.2 DISPOSITION

Figuren ovan bildar en struktur för detta kapitel. Efter en inledande översikt över den studerade litteraturen (såväl forskning som den grå litteraturen, inklusive utvärderingslitteraturen), följer tre kapitel, där varje hållbarhetsdimension diskuteras i relation till livskraftiga landsbygder. Diskussionen tar avstamp från

forskningslitteraturen och gråstudierna och därefter följer ett kortare kapitel om de målkonflikter som framkommit i materialet. Kapitlet avslutas med en beskrivning av fyra fallstudier, som visar hur aktörer som lyckats väl med sitt arbete för att skapa livskraftiga landsbygder har arbetat, vilka resultat de uppnått och hur de betraktar och arbetar med hållbarhet och målkonflikter i sitt konkreta och resultatfokuserade arbete för att skapa livskraftiga landsbygder.

2.3 SAMBAND MELLAN HÅLLBARHET OCH LIVSKRAFTIGA LANDSBYGDER PÅ EN GENERELL NIVÅ

I detta avsnitt presenteras hur samspelet mellan hållbarhet på en generell nivå och livskraftiga landsbygder diskuteras och beskrivs i den utvalda litteraturen. Avsnittet inleds med en redogörelse över samspelet i forskningsöversikten, vilket följs av en redogörelse över samspelet i grålitteratur. Därefter redogörs för hur samspelet beskrivs i utvärderingsforskningen.

2.3.1 Forskningsöversikt

Forskningsöversikten visar att det finns forskning om sambandet mellan de olika hållbarhetsperspektiven och livskraftiga landsbygder. Däremot står detta samband sällan i fokus i de olika studierna. Istället läggs fokus vanligen på en aspekt av de tre hållbarhetsdimensionerna och hur denna bidrar till någon typ av förbättring av villkor och förutsättningar i landsbygder, vilket i sig kan vara ett steg i riktningen mot en mer livskraftig landsbygd. Det finns även artiklar som fokuserar på en eller flera aspekter av två eller tre hållbarhetsdimensioner på motsvarande sätt. Men, detta diskuteras sällan i termer av specifikt ekonomisk, social eller miljömässig hållbarhet. Det är också mycket sällan som artiklar tar ett helhetsperspektiv på hållbarhet och livskraftiga landsbygder, där diskussionen om synergier och målkonflikter är på en generell nivå - antingen mellan de olika hållbarhetsperspektiven, eller mellan hållbarhet och landsbygdsutveckling. Därför ligger analys och slutsatser delvis i betraktarens ögon. Detta betyder att artiklar som handlar om exempelvis företagande och innovation kan kategoriseras som att de handlar om ekonomisk hållbarhet, medan artiklar om exempelvis jämställdhet, människors livsvillkor i landsbygder och social sammanhållning kan kategoriseras som social hållbarhet.

2.3.2 Grålitteratur

Genomgången av den grå litteraturen visar att det finns en tydlig ambition att hållbarhet ska genomsyra samhällsutvecklingen i stort, men att hållbarhet sällan diskuteras explicit i relation till idén om en livskraftig landsbygd. Överlag kan man urskilja ett relativt stort fokus på social och ekonomisk hållbarhet i den grå litteraturen, men de målkonflikter som framträder mest tydligt är ofta kopplade till den fysiska miljön och olika intressen kopplade till den.

2.3.3 Utvärderingsforskning

Den granskade utvärderingsforskningen gällande svensk landsbygd och hållbarhet är mycket begränsad och rör ofta specifika projekt och platser. Även bortom granskad forskning fokuserar utvärderingslitteraturen ofta på enskilda stödinsatser och projekt, som till exempel utvärdering av företagsstöd till hästnäringen (Länsstyrelsen i Västra Götalands län, 2011b). Varken sambandet mellan livskraftiga landsbygder och hållbarhet eller målkonflikter framträder tydligt i utvärderingslitteraturen. Utifrån det begränsade underlaget kan man dock urskilja ett fokus på den ekonomiska hållbarheten. Landsbygden anses vara i behov av insatser som syftar till att öka hållbarheten, särskilt insatser tänkta att stärka den ekonomiska hållbarheten genom ett stärkt näringsliv och större attraktionskraft för turism (Nilsson, 2021; Hajdu-Rafis, 2016; SLU, 2010; Länsstyrelsen Dalarna, 2012; Länsstyrelsen i Västra Götalands län, 2011a).

Utöver den ekonomiska tyngdpunkten förstås hållbarhet också utifrån riksdagens 16 nationella miljö kvalitetsmål (Länsstyrelsen Dalarna, 2012), de globala hållbarhetsmålen, energieffektivisering, resursutnyttjanden av t.ex. drivmedel, med mera (Länsstyrelsen Dalarna 2012; Länsstyrelsen Västra Götaland 2011c; Nilsson, 2021; SLU, 2010). Även i de fall där insatserna framför allt riktats mot miljömässig hållbarhet har en stor hänsyn till den ekonomiska utvecklingen tagits (se till exempel Länsstyrelsen Dalarna,

2012). De miljömässiga satsningarna beskrivs också ofta utifrån ett ekonomiskt perspektiv (Hajdu-Rafis 2016; Länsstyrelsen i Västra Götalands län, 2011a; Länsstyrelsen Västra Götaland 2011b). I vissa fall prioriteras även biologisk mångfald (Hajdu-Rafis 2016). Det finns mycket lite utvärderingar gjorda av satsningar på social hållbarhet, i stället inkluderas social hållbarhet (i form av t.ex. livskvalité) som en effekt av ekonomiska hållbarhetsåtgärder (Kjellberg, 2020; Länsstyrelsen i Västra Götalands län 2011a; SLU, 2010). I ett fåtal utvärderingar beskrivs hur jämställdheten har påverkats av ekonomiska hållbarhetsåtgärder (Länsstyrelsen i Västra Götalands län 2011a; Länsstyrelsen i Västra Götalands län, 2011b;).

2.4 SAMBAND MELLAN SOCIAL HÅLLBARHET OCH LIVSKRAFTIGA LANDSBYGDER

I detta avsnitt beskrivs hur sambandet mellan social hållbarhet och livskraftiga landsbygder återfinns i den utvalda litteraturen. Avsnittet är strukturerat på följande vis:

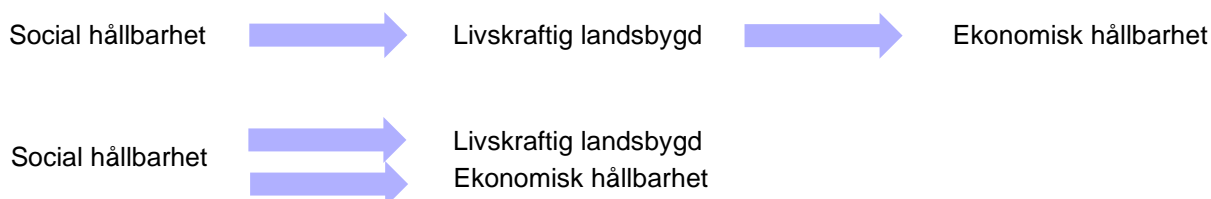
- presentation av sambandet i forskningsöversikten
- presentation av sambandet i grålitteraturoversikten.

Sammantaget visar avsnittet att de samband som huvudsakligen studerats mellan social hållbarhet och livskraftiga landsbygder i forskningsöversikten går via tillit och socialt kapital, samt hur detta kan skapa positiva spiraler i samhällen i landsbygder. Inom grålitteraturen fokuseras det däremot mer på olika förutsättningar och förmågor som krävs för att en landsbygd ska vara livskraftig, samt att ett ändamålsenligt arbete behöver baseras på ett helhetsperspektiv.

2.4.1 Forskningsöversikt - social hållbarhet skapar synergier

Sambandet mellan social hållbarhet och livskraft i landsbygder återfinns på olika sätt i litteraturen och verkar tillsammans med ekonomisk hållbarhet vara det samband som har studerats mest i forskningslitteraturen. Sambandet presenteras vanligen som att det går från social hållbarhet till ökad livskraft och ekonomisk hållbarhet i landsbygder, antingen parallellt eller sekventiellt.

Figur 2. Sambanden mellan social hållbarhet och livskraftiga landsbygder.

Den aspekt av social hållbarhet som starkast lyfts fram i forskningslitteraturen handlar om tillit, socialt kapital och bygdesammanhållning, och hur detta kan skapa positiva spiraler i samhällen i landsbygder. Detta kan i sin tur ge underlag för ekonomisk hållbar utveckling, via såväl företag som andra organisationer. Detta lyfts bland annat av Tolnov Clausen och Rudolph (2020), som i en jämförande studie av etablering av förnybar energiproduktion i Danmark och Skottland konstaterar att anpassning till platsens förutsättningar är avgörande för om satsningen ger positiva resultat för den landsbygd där etableringen sker. Med andra ord är det inte etableringen i sig som är avgörande, utan hur den görs. I anpassningen till platsens förutsättningar pekar författarna särskilt på betydelsen av att säkra att etableringen skapar synergier med landsbygdsbefolkningens behov, i betydelsen att vinsterna från etableringen stannar på platsen och bidrar till lokal utveckling. En viktig del i detta är att etableringen upplevs som fördelaktig för dem som redan bor på orten där etableringen sker. Tolnov Clausen och Rudolph (2020) påpekar att en risk i en etablering är att fördelarna huvudsakligen tillkommer personer som saknar en stabil förankring på orten, exempelvis pendlare eller inflyttare, och att vinsterna från etableringen upplevs som att de till största del flödar från orten till andra delar av landet.

Liknande slutsatser dras av Quaranta et al (2016) som i en studie av turismföretagande och ekonomisk utveckling i landsbygder i södra Italien lyfter betydelsen av att tillit föregår ekonomisk utveckling.

The case study shows how the challenge for many rural territories lies in increasing levels of trust and rebuilding social capital as a precondition of developing the tourism sector and fostering socio-economic development as a whole (Quaranta et al (2016, s. 1).

Tillit och socialt kapital gav möjligheter att upptäcka möjliga synergier på platsen och var en förutsättning för att dessa skulle kunna realiseras (Quaranta et al 2016). Tilliten och den upplevda gemenskapen innebar att invånarna var villiga att ge något utan att genast få något tillbaka, vilket gjorde det möjligt att göra saker gemensamt, i ett samarbete där nyttan tillkom flertalet och gav utdelning över tid. Det understryker betydelsen av det civila samhället och hur synergier växer fram mellan individer som lär känna varandra över tid. Likande slutsatser lyfts av Oedi-Wieser et al (2020) i en studie av offentlig sektors arbete med landsbygdsutveckling i Österrike och Pierre (2017) i en studie av två små svenska landsbygdskommuner i Norrland. Författarna konstaterar alla att tillit och socialt kapital är avgörande för att få tillstånd utvecklingsprocesser över tid. Däremot drar de skilda slutsatser om vilken typ av socialt kapital som har störst betydelse. Medan Oedi-Wieser et al (2020) poängterar betydelsen av överbryggande (bridging) socialt kapital, främst i form av länkar mellan städer och landsbygder, visar Pierres (2017) resultat istället att det är det sammanhållande (bonding) sociala kapitalet på den specifika platsen som är avgörande för utvecklingen av små företag i landsbygder.

Social hållbarhet kan även skapa positiva spiraler som i sin tur förstärker dess effekter

Dubois och Carson (2017) utvecklar diskussionen om det sociala kapitalets betydelse ett steg ytterligare i en studie av Malå och betydelsen av gruvnäringen för den statliga etableringen av SGU, vilket i sin tur lade grunden för högteknologiskt företagande på orten. Deras resultat visar hur social och ekonomisk utveckling förutsätter och driver på varandra, vilket tillsammans skapar livskraft, samtidigt som livskraften underblåser ytterligare social och ekonomisk utveckling. Det blir en positiv spiral, där det är svårt att dra gränsen mellan vad som föregår och vad som följer, eftersom de olika delarna successivt leder vidare till och bygger på varandra. Fallstudien synliggör betydelsen av inflödet av kompetens till orten, vilket gav förutsättningar till överbryggande socialt kapital med andra orter. Samtidigt var det sammanhållande sociala kapitalet på orten i form av tillit, gemenskap och framåtanda nödvändigt för att dra nytta av de möjligheter som fanns, upptäcka och utveckla möjliga synergier och locka till ett fortsatt inflöde av resurser till orten över tid. Det gav även förutsättningar för att upprätthålla och vidareutveckla det överbryggande sociala kapitalet, vilket var avgörande för utvecklingskraften i de innovativa företagen som byggts upp på grundval av den höga geologiska kompetens som fanns på platsen.

Sammantaget visar forskningsöversikten att de samband som huvudsakligen studerats mellan social hållbarhet och livskraftiga landsbygder går via tillit och socialt kapital. Få studier undersöker andra aspekter av social hållbarhet, exempelvis jämställdhet, etnisk mångfald, hbtq-frågor, social jämlikhet eller barnrätt.

Medan flertalet av studierna är kvalitativa, finns även kvantitativa studier. Ett sådant exempel är Lopez-Penabad (2022) som i en studie av landsbygdskommuner i Galicien, Spanien, har tagit fram ett index för hållbar utveckling i landsbygder. Indexet innehåller en mängd olika indikatorer, fördelade på social, ekonomisk, miljömässig och demografisk utveckling och författarna konstaterar att de indikatorer som avser social utveckling har starkast effekt på ortens generella utveckling. Detta kan vara en indikation på betydelsen av social hållbarhet relativt de andra hållbarhetsdimensionerna.

2.4.2 Grålitteratur - social hållbarhet avser människors villkor och möjligheter

I den del av den grå litteraturen som berör social hållbarhet lyfts det fram att för att en landsbygd ska nå en hållbar utveckling och kunna klassas som livskraftig bör ett antal förutsättningar och förmågor finnas; fungerande kommunikationer, attraktiva bostäder, tillgänglig service, kompetens och innovationskraft, långsiktig anpassningsförmåga till förändringar i omvärlden och förmågan att tillvarata förutsättningar för

företagande och sysselsättning långsiktigt (Tillväxtverket, 2022). I ett vidare perspektiv behövs även likvärdiga förutsättningar för olika landsbygder utifrån lokala och regionala skillnader.

En del av litteraturen utgår från tematiska områden (till exempel arbetsmarknad, bostadsmarknad, besöksnäring etc.) och lyfter olika utmaningar som landsbygden står inför utifrån dessa utmaningar. Samtidigt beskrivs det ofta att det sällan räcker med ett ensidigt fokus på en sektor utan att satsningar på bostäder eller besöksnäringen behöver kombineras med investeringar i till exempel infrastruktur eller samhällsservice (dock framförs möjlighet till finansiering som ett av de största hindren när det gäller landsbygdsutveckling). Mer konkret nämns bland annat förändrade flyttmönster och ökad andel distansarbete, att landsbygder blir mer attraktiva för medborgarna att leva och bo i samt att beroendet mellan olika geografier förstärks (Tillväxtverket, 2022). Kopplat till detta lyfts även att behovet av ny- och ombyggnation av bostäder på landsbygden fram. Bostadsförsörjningen är viktig för att landsbygderna ska kunna utvecklas, för att på så sätt kunna attrahera ny arbetskraft och samtidigt behålla de befintliga invånarna men finansiering är ett stort problem för kommunerna. I relation till detta riktas även fokus också mot arbetsmarknadsfrågor och de utmaningar som kommer med en åldrande befolkning samt unga och nyanlända. (Boverket, 2019). Konkreta målkonflikter tydligt kopplade till social hållbarhet framkommer dock inte tydligt i underlaget.

2.5 SAMBAND MELLAN MILJÖMÄSSIG HÅLLBARHET OCH LIVSKRAFTIGA LANDSBYGDER

I detta avsnitt beskrivs hur sambandet mellan miljömässig hållbarhet och livskraftiga landsbygder återfinns i den utvalda litteraturen. Avsnittet är strukturerat på följande vis:

- presentation av sambandet i forskningsöversikten
- presentation av sambandet i grålitteraturöversikten.

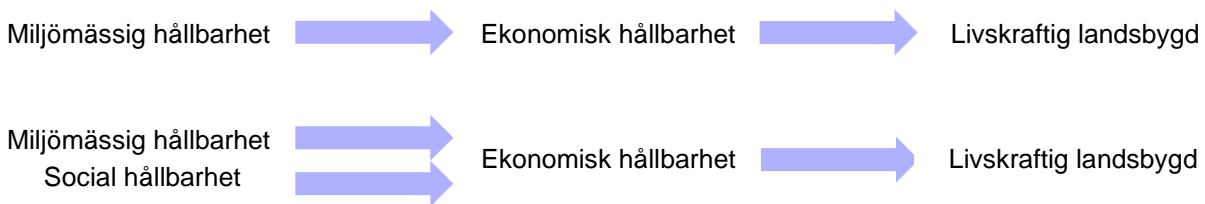
Sammantaget visar avsnittet att sambandet inom forskning mellan miljömässig hållbarhet och livskraftiga landsbygder vanligen görs i indirekt form, där fokus är på hur en eller flera aspekter av miljömässig hållbarhet kan främja livskraftiga landsbygder. Från forskningen kan även samband härledas mellan miljömässig hållbarhet och ekonomisk hållbarhet, där miljömedvetenhet blir ett sätt att locka köpstarka kundkretsar. Inom grålitteraturen lyfts landsbygdens naturresurser fram som en viktig del av samhällets omställning, men även att miljömässig hållbarhet relaterar till beroendet mellan stadens konsumtion och landsbygdens produktion.

2.5.1 Forskningsöversikt - miljömässig hållbarhet ökar lönsamheten

I forskningslitteraturen återfinns några olika teman, där sambandet mellan miljömässig hållbarhet och livskraftiga landsbygder diskuteras. Det görs vanligen i indirekt form, genom en eller flera aspekter av miljömässig hållbarhet och hur denna aspekt har påverkat utvecklingen på en eller flera platser i landsbygd. Ingen av de i forskningsdatabaserna återfunna artiklarna baseras på forskning som direkt syftar till att studera miljömässig hållbarhet i sin helhet och hur det kan främja livskraftiga landsbygder. Istället återfinns teman som relaterar till detta inom forskning som främst syftar till att studera andra fenomen, däribland innovativt företagande (med och utan koppling till areella näringar) samt boende och turism i landsbygder som görs med ett tydligt miljöperspektiv.

Från litteraturen är det möjligt att härleda ett samband från miljömässig hållbarhet till livskraftiga landsbygder, genom ekonomisk hållbarhet. Det finns även exempel på litteratur där den ökade livskraften i det studerade landsbygdsområdet har uppkommit genom ett kombinerat arbete med både miljömässig och social hållbarhet, som tillsammans skapat ekonomisk utveckling och sedermera ökad livskraft.

Figur 3. Sambanden mellan miljömässig hållbarhet och livskraftiga landsbygder.

Det tydligaste sambandet som kan härledas från litteraturen är hur miljömässig hållbarhet blir en väg att positionera produkter, tjänster eller platser i ett premiumsegment, där de lockar en köpstark och (ofta) urban kundkrets. I vissa fall görs positioneringen enbart på grundval av miljömässig hållbarhet, i andra fall lyfts även olika aspekter av social hållbarhet och kulturarv in som en del i detta, vilket ytterligare bidrar till att underbygga legitimiteten i det högre priset. Ett exempel på detta är Lowe och Vinodrai (2020) som studerat rurala områden i område i amerikanska södern med en tidigare stark textilindustri, där dess nedläggning lett till kraftiga negativa spiraler av arbetslöshet och ekonomisk sårbarhet i befolkningen. Deras studie följer de synergier som följt på en satsning där unga, oetablerade designers (makers) från utsatta grupper i urbana miljöer kopplats samman med producerande företag i rurala områden präglade av industrinedläggning.

Genom att utbilda och coacha dessa oetablerade designers, ges de förutsättningar att arbeta med företag som kan skala upp deras idéer från gör-det-själv-produktion till produktion i industriell skala med en nationell eller internationell marknad. Samtidigt coachas de producerande företagen att ställa om till mer miljövänlig produktion. Produktionen görs i små volymer med högt designinnehåll. Det gör det möjligt att sälja produkterna till ett premiumsegment av kunder som är beredda att betala mer för designen i kombination med de miljömässiga och sociala värden som produkterna förknippas med. Det innebär att de länkar som skapats mellan industrier i landsbygder och designers i städer, skapar synergier mellan social och miljömässig hållbarhet, som ger livskraft i landsbygder och minskad social utsatthet i städer. Författarna argumenterar även för att makerskulturen innebär förbisedda möjligheter för ekonomisk inkludering i både städer och landsbygder.

We argue that the maker economy is also a resource for shoring up and revitalizing manufacturing communities well beyond the metropolis in places presumed to be left behind or irrelevant. [...] Framing the maker movement narrowly, as an urban economic development tool, can certainly animate a younger, more-educated and tech-savvy generation of urban entrepreneurs. But widening the lens to consider interconnections between the urban-maker phenomenon and traditional manufacturing communities allows for geographers and other social scientists to consider the broader implications for spatial equity and economic inclusion (Lowe och Vinodrai, 2020, s. 316-317).

Starka kopplingar mellan miljömässig, social och ekonomisk hållbarhet

Tulla et al (2020) gör kopplingen mellan miljömässig, social och ekonomisk hållbarhet än tydligare, i en studie av socialt jordbruksföretagande i Katalonien, Spanien. De beskriver olika sätt att göra detta, där en väg är att nyttja miljömässig hållbarhet som katalysator för social och ekonomisk hållbarhet. En väg som beskrivs i artikeln illustreras av en fallstudie av grön rehab i landsbygd, där viljan att ställa om från konventionellt jordbruk till ekologiskt jordbruk, hanterade utmaningen i att skapa tillräcklig lönsamhet i den ekologiska produktionen genom att kombinera lantbruket med en satsning på grön rehab. Omställningen till ekologisk produktion och höga naturvärden i lantbruket, bidrog till möjligheten att sälja tjänster inom grön

rehabilitering. Genom detta var det möjligt att sälja jordbrukets produkter i ett premiumsegment motiverat av sociala och miljömässiga värden, vilket var ytterligare ett bidrag till att klara lönsamheten.

Tjänsterna inom grön rehab bidrog till sysselsättningsmöjligheter för såväl människor i behov som för lokalbefolkningen, vilket bidrog till en känsla av stolthet och framtidstro i bygden, där företagandet visade på nya, innovativa möjligheter och förmågor i den egna bygden. Tulla et al (2020) konstaterar vidare att socialt jordbruksföretagande i genomsnitt visade sig ge en genomsnittlig social avkastning (SROI) om tre euro för varje investerad euro.

Liknande slutsatser om betydelsen av miljömässig hållbarhet för att anpassa produktionen till ett premiumsegment dras av Larsson (2012) som studerat den ekologiska och biodynamiska jordbruks- och livsmedelsproduktionen i Järna, och Ammirato et al (2020) som i en litteraturöversikt över agriturism konstaterat att forskningen lägger en stor vikt vid betydelsen av miljömässig hållbarhet för att lyckas nå framgång i arbetet med agriturism.

2.5.2 Grålitteratur - miljömässig hållbarhet förstås som naturresurser och konsumtion

I den grå litteraturen lyfts målkonflikter fram mest tydligt i relation till den fysiska miljön och miljömässig hållbarhet. Där berörs en rad områden som vindkraft, areella näringar, tätortsexpansion, natur- och kulturintressen m.fl., vilket diskuteras mer utförligt i avsnittet om målkonflikter (se avsnitt 2.7). När det gäller miljömässig hållbarhet på ett mer övergripande plan så lyfter den grå litteraturen fram landsbygden och dess resurser som en viktig del i samhällets omställning. Sådana resurser är till exempel jordbruksmark, skog, energi från vatten och vind samt innovationskritiska metaller och mineraler av vikt för den industriella utvecklingen i norra Sverige (Tillväxtverket, 2022).

Ett annat tema som framkommer i relation till miljömässig hållbarhet är beroendet mellan stad och land, bland annat genom att en miljöpåverkande produktion på landsbygden ofta kan kopplas till stadsbefolkningens konsumtion. Det framhålls också att det i vissa avseenden kan vara svårare att leva miljövänligt på landsbygden, i och med att landsbygdsbor i högre utsträckning är mer beroende fossila bränslen, konsumerar mer energi och har avlopp som påverkar miljön mer än stadsbornas avloppssystem. Storstadsbor har dock i genomsnitt en högre konsumtion av andra varor vilket bygger på ett resursutnyttjande med negativ inverkan på klimatet. Skillnaderna har dock relativt liten betydelse, medborgarnas miljöpåverkan avgörs framförallt av befolkningens generella livsstil och konsumtionsmönster (Jordbruksverket, 2012).

2.6 SAMBAND MELLAN EKONOMISK HÅLLBARHET OCH LIVSKRAFTIGA LANDSBYGDER

I detta avsnitt beskrivs hur sambandet mellan ekonomisk hållbarhet och livskraftiga landsbygder återfinns i den utvalda litteraturen. Avsnittet är strukturerat på följande vis:

- presentation av sambandet i forskningsöversikten
- presentation av sambandet i grålitteraturöversikten.

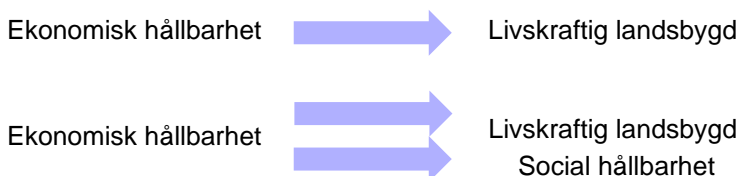
Sammantaget visar avsnittet att sambandet mellan ekonomisk hållbarhet och livskraftiga landsbygder inom forskning diskuteras vanligen i termer av företagande eller innovation, och hur detta kan bidra till att skapa ekonomisk livskraft i landsbygder. Här nämns särskilt att familjeföretagande spelar en viktig roll för en landsbygds ekonomiska hållbarhet. Vidare belyser ett flertal studier olika utmaningar kopplade till företagande på landsbygden, men även att kreativa näringar inte nödvändigtvis är ett urbant fenomen. I grålitteraturöversikten identifieras olika utmaningar kopplade till ekonomisk hållbarhet på landsbygden, samtidigt som landsbygdens resurser anses kunna bidra med innovativa lösningar till samhällets omställning.

2.6.1 Forskningsöversikt - familjeföretag driver den ekonomiska hållbarheten

I forskningslitteraturen återfinns några olika teman, där sambandet mellan ekonomisk hållbarhet och livskraftiga landsbygder diskuteras. Det görs vanligen i termer av företagande eller innovation i landsbygder och hur detta bidrar till den ekonomiska livskraften i dessa landsbygder. Artiklarna är vanligen fallstudier och deras syfte är inte främst att studera ekonomisk hållbarhet. Att de ändå behandlar ekonomisk hållbarhet är något som läsaren får härleda från resonemangen, baserat på antaganden om att ekonomiskt hållbara och livskraftiga landsbygder förutsätter att det finns arbeten och arbetsplatser, en befolkning med rimliga inkomstnivåer och ett skatteunderlag som gör det möjligt att tillfredsställa en för befolkningen godtagbar nivå av samhällsservice. Sökningarna har inte gett träffar som explicit fokuserar på ekonomisk hållbarhet i landsbygder, varken som helhet eller i former såsom exempelvis cirkulär ekonomi eller industriell symbios.

Från litteraturen är det möjligt att härleda ett samband från ekonomisk hållbarhet till livskraftiga landsbygder, ibland genom social hållbarhet och ibland med social hållbarhet som något som uppstår parallellt med livskraftig landsbygd. I dessa fall förstås social hållbarhet på liknande sätt som i kapitel 2.1 om social hållbarhet, det vill säga med fokus på tillit, socialt kapital, lokal gemenskap och framtidstro.

Figur 4. Sambanden mellan ekonomisk hållbarhet och livskraftiga landsbygder.

Det starkaste temat i den forskning som behandlar ekonomisk hållbarhet i landsbygder är familjeföretagande och betydelsen av detta i landsbygder. Det fokuseras särskilt med avseende på landsbygder som är glesare eller befinner sig längre bort från större städer. I en kvantitativ studie av 1 000 små och medelstora företag i Sverige konstaterar Backman och Palmberg (2015) att familjeföretag i rurala områden har signifikant högre tillväxt än andra företag. De uttrycker sig på följande sätt:

In the rural context, we argue, family firms have a competitive advantage and can grow faster by using their social connections and networks to attract human resources and financial capital. [...] Family firms appear to be relatively better suited for the conditions and challenges that exist in rural regions. (Backman och Palmberg, 2015, s. 256).

Deras resultat utvecklas av Lundberg och Öberg (2021) som i fem kvalitativa fallstudier av familjeföretag och andra omkringliggande aktörer, däribland kommuner och andra organisationer, visar hur ett ömsesidigt samspel och beroende utvecklas mellan familjeföretagen och deras omgivning. Resultaten visar hur möjliga synergier upptäcks och tas tillvara i samspelet mellan lokala företag, det civila samhället och andra aktörer i rurala områden. Det bidrar till en utveckling av området i termer av sysselsättning, stöd till lokala organisationer och föreningslivet och en vilja att marknadsföra regionen och bidra till att den blir attraktivare, för de boende likväl som för att locka inflyttare. Familjeföretag uppges vara mer knutna till platsen och både mer beroende av platsen och mer investerade i att bidra till det sociala klimatet och attraktiviteten än andra företag, som har lättare att flytta verksamheten till en plats där det är enklare och mer lönsamt att driva verksamheten. Lundberg och Öberg (2021) konstaterar vidare att familjeföretagen, på grund av sin starka förankring i lokalsamhället, tenderar att ta stort socialt ansvar, exempelvis genom att i det längsta undvika att säga upp personal, ordna kompetensutveckling, traineeplatser och tillsammans med andra företag rekrytera ny personal och deras medföljande till platsen, vilket bidrar till att hålla bygden levande. Samtidigt konstaterar de att det finns olika ingångar till detta även bland familjeföretagen, där företagets identifiering med platsen och dess kärnvärderingar har stor påverkan på det sätt som det bidrar i den lokala miljön.

Dessa resultat ligger nära de studier som refererats i kapitel 2.2 om betydelsen av socialt kapital, tillit och framtidstro i den lokala miljön för att främja livskraft i landsbygder. Det relaterar även till den underliggande diskussionen om detta främst är betydelsefullt i form av sammanhållande eller överbyggande länkar mellan människor². Som kapitel 2.2 visar, finns det resultat som visar betydelsen av båda delar.

Ett liknande angreppssätt finns i Mayer et al (2016), som utgår ifrån att de överbyggande länkarna är nödvändiga och undersöker varför. De konstaterar att betydelsen av länkar mellan företag i rurala och urbana områden är betydelsefulla för att de bidrar till att överbygga avståndet och kompensera för utmaningar som företag i landsbygder kan ha jämfört med företag i städer.

Rural entrepreneurs with linkages to urban areas are able to bridge the rural–urban divide by accessing some of the urban features, such as knowledge and markets, while at the same time profiting from the advantages of their peripheral location. [...] The interview data show that rural entrepreneurs with rural–urban linkages develop sensibility for core market demands and trends, they value rural assets, and they combine rural and urban sources of knowledge for innovation. Through their entrepreneurial activity, rural entrepreneurs with linkages to urban areas might constitute an opposite force to polarizing concentration of economic activities in cities. Hence, rural entrepreneurs with urban linkages might contribute to sustainable economic relationships between urban and rural areas (Mayer et al, 2016, s. 1).

Företagande på landsbygden baseras på en urban kontext

Betydelsen av de sociala relationerna och länkar mellan personer i olika företag med närliggande verksamhet har även analyserats av Harvey et al (2012) i en fallstudie i Cornwall, Storbritannien, av en rad små företag med kulturella och kreativa verksamheter. Studien uppmärksammar att mycket av det stöd som erbjuds till företag utgår ifrån en urban kontext, där det är lätt att skapa möjligheter att utveckla relationer, men att detta inte görs på samma sätt i landsbygder, på grund av att avstånden gör att det upplevs orimligt att skapa den typen av permanenta arenor. Författarna ifrågasätter detta, genom att studera utvecklingen och effekterna av ett temporalt kluster för entreprenörskap inom dessa näringar och hur det, genom att kombinera distansöverbyggande teknik och vid olika tillfällen återkommande möjligheter till samverkan och relationsbyggande samt en fysisk plats att samlokaliseras på vid behov. Slutsatserna är att detta sammanhang haft en avgörande effekt för livskraften i de kreativa företagen och att det har understött en redan pågående utveckling med ett växande antal små kreativa företag i den kringliggande regionen.

Resultaten visar att kreativa näringar inte behöver vara ett urbant fenomen. Kreativa näringar kan finnas och utvecklas även i landsbygder. Däremot är kunskapen om dessa näringar till stor del framtagen i urbana miljöer, vilket gör att landsbygdsföretagen upplevs fungera lite annorlunda, med delvis andra behov och förutsättningar än motsvarande företag i urbana miljöer. Även kunskapen om hur kreativt företagande i landsbygder kan stödjas och främjas är av samma anledning mindre utvecklad. Harvey et al (2012) konstaterar att en sådan skillnad exempelvis är att företagen ses mer sällan, men att de event som de reser till får betydligt längre och större effekt för företagen, än motsvarande event i städer. Författarna kritiserar även föreställningen att kreativa näringar finns bara i städer, menar att vi behöver lära oss att se och upptäcka kreativ potential och kreativ praktik även i landsbygder. Samtidigt menar de att satsningar i landsbygder inte får gå på slentrian. Det återknyter till det stigberoende som tagits upp i ett flertal av artiklarna, som konstaterar att det inte finns en satsning som fungerar överallt, så kallad "blueprint policy" (se exempelvis Backman och Palmberg 2015, Dubois och Carson 2017, Oedl-Wieser et al 2020, Quaranta et al 2016). Istället är möjligheterna starkt kontextberoende och bygger på den upparbetade kompetens och

² Sammanhållande socialt kapital avser sådant som tätare, närmare länkar mellan personer som ingår i samma grupp eller sammanhang, medan överbyggande socialt kapital avser mindre nära eller täta kontakter eller bekantskaper med personer som ingår i andra sociala sammanhang eller grupper än en själv. I diskussionen om detta i relation till livskraftiga landsbygder, handlar det sammanhållande sociala kapitalet vanligen om relationer mellan boende i, eller i närheten av, det lokala samhället, medan det överbyggande avser kontakter med personer från andra platser, vanligen städer på längre avstånd.

förmåga som finns i sammanhanget sedan tidigare. Samt att de satsningar som lyckas vanligen gör det på grund av ett outtröttligt engagemang hos en eller ett fåtal nyckelpersoner eller eldsjälar och kräver ett starkt engagemang under lång tid för att utvecklas.

2.6.2 Grålitteratur - ekonomisk hållbarhet ses som näringslivsfrågor och digitalisering

I den grå litteraturen framträder ekonomisk hållbarhet som central för en hållbar samhällsutveckling. Bland annat lyfts det fram att det finns en stor tillväxtvilja hos företag i landsbygdskommuner, men att dessa företag möter fler och större tillväxthinder (till exempel bristande infrastruktur och samhällsservice) än företag som verkar i urbana kontexter (Tillväxtverket, 2022). Tillgång till bredband uppmärksammas specifikt som en viktig förutsättning för landsbygdsföretagens konkurrens- och attraktionskraft. Digitalisering ses som en möjlig lösning på de utmaningar som kommer med långa avstånd och glesa näringslivsstrukturer (Landsbygdsutredningen, 2017). Besöksnäringen ges också utrymme i den grå litteraturen och beskrivs som betydelsefull för den lokala ekonomin i landsbygdskommuner (SKR, 2018) men kan också leda till målkonflikter (se en mer utvecklad diskussion i avsnitt 2.7 om målkonflikter nedan) i form av utökad miljöpåverkan (Jordbruksverket, 2013b). Det framkommer också att familjeföretag i landsbygder, i större utsträckning än börsnoterade företag, är viktiga för den långsiktiga sociala och ekonomiska stabiliteten eftersom de ofta tar ett större ansvar för sina anställda och den bygd de är verksamma i (LRF, 2020).

Landsbygden och dess resurser anses kunna bidra till innovativa lösningar kring omställningen till ett hållbart samhälle. De gröna näringarna, inom jordbruk, skogsbruk och andra verksamheter med sin bas i landsbygdens miljö, lyfts fram som särskilt viktiga i sammanhanget (LRF, 2020; Landsbygdsutredningen, 2017). Förnybar energi pekas ut som en viktig affärsmöjlighet att ta till vara, i och med att naturresurser och stora markytor finns på landsbygden (Jordbruksverket, 2013). Även andra resurser, som innovationskritiska metaller och mineraler, lyfts fram som viktiga för den ekonomiska hållbarheten och industriella utvecklingen (Tillväxtverket, 2022).

2.7 MÅLKONFLIKTER OM BOENDE OCH MARKANVÄNDNING

I detta avsnitt beskrivs de målkonflikter som framkommer i den utvalda litteraturen. Det innehåller även ett kapitel om landsbygdssäkring, vilket är en metod som hanterar målkonflikter ur ett platsbaserat perspektiv. Avsnittet är strukturerat på följande vis:

- presentation av målkonflikter i forskningsöversikten
- presentation av målkonflikter i grålitteraturöversikten
- presentation av metoden landsbygdssäkring.

Sammantaget kretsar målkonflikter inom forskningen främst kring miljömässig och social hållbarhet. Litteraturen identifierar olika utmaningar kopplade till vem som kan bo och höra hemma i landsbygden, vilka ofta härstammar från relationen mellan stad och landsbygd. Inom grålitteraturen lyfts fler målkonflikter. Majoriteten av dessa härrör från det ökande nyttjandet av landsbygdens olika resurser, vilket skapar intressekonflikter kopplat till industri, turism och miljöpåverkan.

2.7.1 Forskningsöversikt - målkonflikter handlar om boende, identitet och tillhörighet

Baserat på forskningsöversikten kan målkonflikter återfinnas i gränssnittet mellan miljömässig och social hållbarhet, med fokus på boende och (föreställningar om) vilka grupper som kan bo och höra hemma i landsbygder. Lennon och Gunnerud Berg (2022) undersöker diskursen om ekobyar i Norges landsbygd med ett kritiskt perspektiv. De konstaterar att ekobyar föreställs som till för personer från huvudsakligen urbana områden, med en antingen idealistisk, alternativ livsstil eller en mer entreprenöriell, hållbar och urban livsstil. Dessa båda diskurser kan krocka med den övriga landsbygdsbefolkningens egna förståelser av sin plats, vilket understryks av mediadiskurser kring ruralitet, urbanitet och konstruktionen av en rural "eko-idyll" för att vardagliggöra hållbara livsstilar.

Bosworth och Venhorst (2018) för ett närliggande resonemang i en studie av konsekvenserna för stadsnära landsbygder, när stadsbor flyttar dit från städerna. De konstaterar att synergier kan uppstå av detta, när den

nya och tidigare ortsbefolkningen integrerar sig med varandra. Men det kan också uppstå negativa spiraler, där de nyinflyttade istället upplevs som en belastning av de tidigare invånarna genom stigande fastighetspriser och processer som liknar gentrifisering. I dessa fall drabbas de minst mobila och mest sårbara landsortsborna vanligen hårdast av de stigande priserna och de ökade skillnader i reallöner mellan dem själva och de nyinflyttade tidigare stadsborna. Författarna konstaterar att det avgörande för hur konsekvenserna ska upplevas av lokalbefolkningen är om de nya invånarna integrerar sig med de som bott där sedan tidigare och börjar uppfattas som en del av lokalsamhället. Detta oavsett om de nyinflyttade arbetspendlar från bostaden eller börjar arbeta på orten.

2.7.2 Grålitteratur - ökat nyttjandet av landsbygden skapar målkonflikter

I den grå litteraturen lyfts fler målkonflikter än de som återfinns i forskningsöversikten. Målkonflikterna gällande miljömässig hållbarhet i landsbygder blir mer tydliga och konkreta i och med att de areella näringarna förändras, att energiproduktion kräver större arealer, att behovet av nya exploateringsområden runt många tätorter ökar, samt att stadsbor söker sig till landsbygden för rekreation eller boende (Boverket, 2008). Specifikt lyfts utbyggnaden av vindkraften som ett område med omfattande intressekonflikter. I relation till vindkraft finns motsättningar mellan olika miljömål och riksintressen som rennäringen, totalförsvarets verksamhet, naturvård och friluftsliv. Vindkraftsetableringar leder även ofta till starka reaktioner från boende i dess närområden. Intressekonflikter kopplade till vindkraft kommer sannolikt inte heller att försvinna i närtid och därför behöver hanteringen av sådana konflikter förbättras. Ett exempel på ansträngningar som gjorts inom området är projektet Vindpiloten som Västra Götalandsregionen har tagit fram, där man testat metoder för planering och hantering av målkonflikter kopplade till vindkraft (Tillväxtverket, 2022).

Samtidigt som landsbygdens markytor och resurser kan ge möjligheter till innovation och affärsmöjligheter så lyfts även målkonflikter relaterade till riskerna för överutnyttjande och förlust av biologisk mångfald (Landsbygdsutredningen, 2017). Andra målkonflikter som lyfts fram i den grå litteraturen är när areella näringar tvingas undan till förmån för expanderande tätorter eller etablering av andra markkrävande verksamheter som golfbanor och småbåtshamnar. Den storskaliga lantbruksproduktionen kan också stå i konflikt med kulturbevarande intressen (Boverket, 2008).

Målkonflikter kopplat till turism och miljöpåverkan på landsbygden framkommer också i den grå litteraturen. Kommuner med omfattande turism har en högre konsumtion och producerar mer avfall. I relation till detta efterfrågas mer hållbara lösningar där tillfälliga besökare kan förmås åsamka så liten miljöpåverkan som möjligt (Jordbruksverket, 2013b).

2.7.3 Landsbygdssäkring – en metod för att hantera målkonflikter och synergier

Även om målkonflikter i sig inte alltid skrivs ut helt tydligt i den grå litteraturen så lyfts landsbygdssäkring fram. Landsbygdssäkring är en metod som handlar om att synliggöra och hantera målkonflikter och synergier utifrån ett plastbaserat perspektiv. Rent konkret handlar landsbygdssäkring om att, redan före ett beslut, få ett helhetsperspektiv på de effekter som till exempel en nedläggning av ett äldreboende har för en plats. Ett sådant helhetsperspektiv garanterar inte ett visst utfall men kan vara ett användbart verktyg i arbetet med landsbygdsfrågor (Tillväxtverket, 2022). Eftersom varje plats har olika resurser och förutsättningar (till exempel gällande naturresurser, socialt kapital, kultur och infrastruktur) så kan samma åtgärd få olika resultat på olika platser. Landsbygdssäkring är således ett sätt att göra ett plastbaserat tankesätt, som tar hänsyn till sådana skillnader, mer konkret. Metoden främjar regional jämlikhet och en rättvis behandling av invånarna på olika landsbygder genom att se olika orters behov och förutsättningar. När det gäller huruvida landsbygdssäkring bör vara obligatorisk eller frivillig så visar erfarenheter att landsbygdssäkringsbedömningar inte blir bättre för att de är obligatoriska. Samtidigt gör frivillighet att metoden inte används eftersom annat prioriteras istället för tillämpning av landsbygdssäkring (Tillväxtanalys, 2016).

Landsbygdssäkring kom upp på agendan redan 2011 när landsbygdsminister Eskil Erlandsson aviserade alliansregeringens ambition att landsbygdssäkra sin politik, vilket i första hand beskrevs som något som skulle ske på departementsnivå i samband med beredningen av politiska förslag. Idén plockades sedan upp av

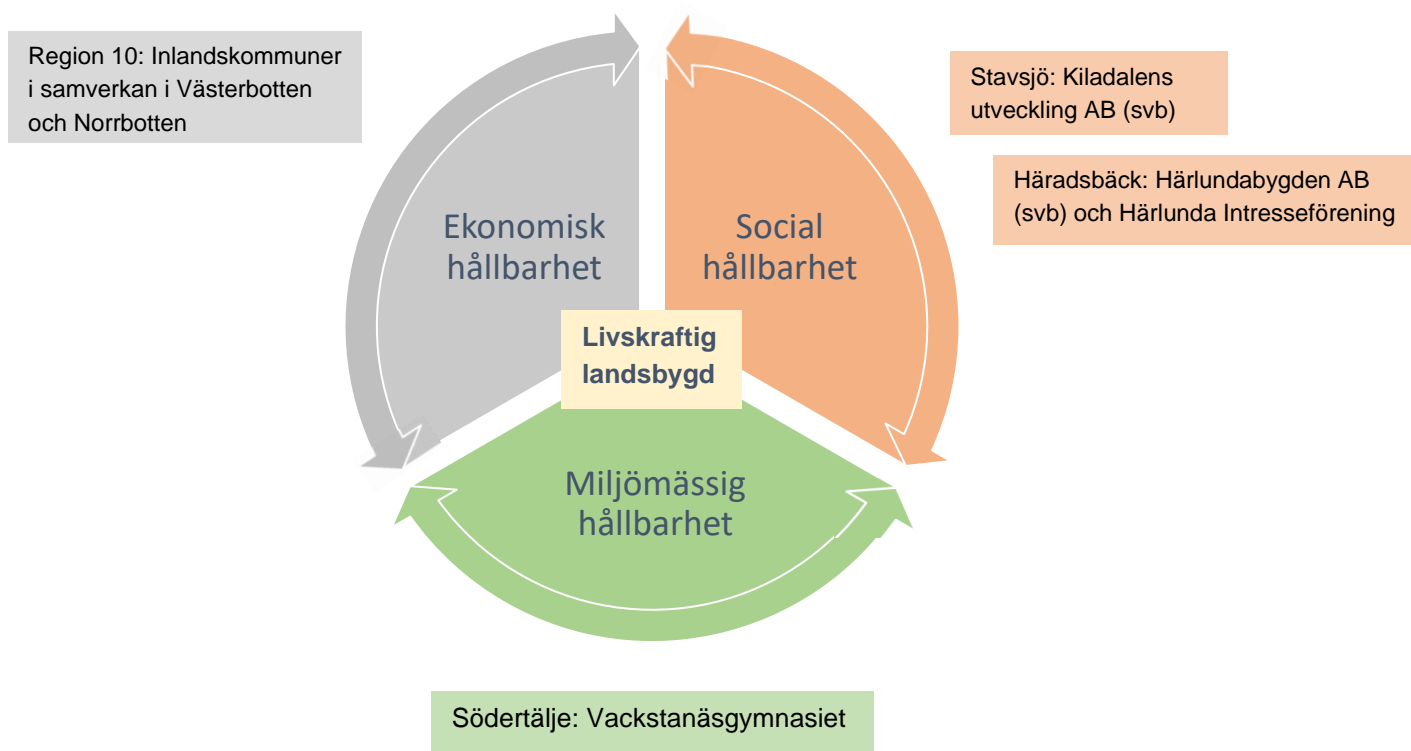
Jordbruksverket som 2013 meddelade att de skulle landsbygdssäkra sina beslut, vilket enligt deras guide skulle främja kommunikation, dialog och samverkan, samt bygga kunskap och rättvisa. Vid denna tidpunkt var det ingen annan myndighet som fick i uppdrag att införa landsbygdssäkring eller som följde Jordbruksverkets exempel. Trots det har många av de kommuner som nu har rutiner för landsbygdssäkring använt Jordbruksverkets guide som förlaga. Jordbruksverket har efter detta utvecklat sin modell och sedan 2020 arbetar de bredare med vad de kallar hållbarhetsbedömningar, där fokus på landsbygden ingår som en del (Tillväxtverket, 2021b).

Många kommuner har fortsatt arbeta med begreppet landsbygdssäkring (vilket delvis används som synonym till landsbygdsperspektiv) som ett sätt att inte glömma bort landsbygden i kommunernas arbete (Tillväxtverket, 2021b; Tillväxtverket 2021c). På den regionala nivån använder man istället ofta hållbarhetsbedömningar som paraplybegrepp. Liksom i Jordbruksverkets modell ingår territoriella perspektiv som en del av dessa bedömningar (Tillväxtverket 2021b). I Kronoberg har man tagit fram ett verktyg för hållbarhetssäkring, vilket inkluderar landsbygdssäkring. Flera andra regioner, däribland Örebro och Västernorrland, arbetar också med geografiska analyser när det gäller till exempel prioriteringar för kollektivtrafiken, bostadsbyggande och socioekonomiska förhållanden i regionen (Tillväxtverket, 2021c).

2.8 LIVSKRAFTIGA HÅLLBARA LANDSBYGDER I PRAKTIKEN

Tidigare delar av rapporten har handlat om sambandet mellan hållbarhet och livskraftiga landsbygder, så som det kommer till uttryck inom internationell forskning och gråstudier från nationella myndigheter. I detta avsnitt vänds blicken istället till hur sambandet mellan hållbarhet och livskraftiga landsbygder förstås och tillämpas av aktörer som arbetar konkret med att utveckla livskraftiga landsbygder.

Figur 5. Översikt över fallstudierna.

Fallstudierna har valts ut för att de är framgångsrika exempel på landsbygdsutveckling, som löser tydliga behov och har en tydlig idé och förankring i ett eller flera hållbarhetsperspektiv. De har i figur 5 (ovan) kategoriserats efter vilken hållbarhetsdimension som framträder starkast i deras arbete, men det är tydligt att samtliga värderar även andra hållbarhetsaspekter i arbetet.

Avsnittet struktureras efter respektive fallstudie. Detta sker på följande vis:

- Stavsjö: Kiladalens utveckling AB (svb)
- Häradsbäck: Härlunda Intresseförening och Härlundabygden AB (svb)
- Södertälje: Vackstanäsgymnasiet
- Region 10: Inlandskommuner i Västerbotten och Norrbotten i samverkan

Varje fallstudie inleds med en beskrivning och bakgrund av det genomförda arbetet. Därefter fokuseras resultaten av deras arbete, med avseende på hur de skapar livskraft i landsbygder. Sedan beskrivs deras syn på hållbarhet och avslutningsvis hur de ser på målkonflikter i arbetet.

2.8.1 Stavsjö: Kiladalens utveckling AB (svb)

Sammanfattning

Kiladalens utveckling AB är ett bolag som startades utifrån att lokalboende i Stavsjö ville vända ett antal negativa trender kring bygdens utveckling. Genom ideellt arbete och engagemang från lokalbefolkningen lyckades de negativa trenderna vändas och invånarantalet i bygden är nu på uppgång. Detta projekt karaktäriserades av ett fokus på social hållbarhet. Inga direkta målkonflikter identifierades under arbetsprocessens gång då det främst var en hållbarhetsdimension (social hållbarhet) som stod i centrum.

Arbetet

Kiladalens Utveckling AB (svb) bildades för nära tio år sedan, som ett svar på ett antal negativa lokala förändringar. Invånarna upplevde att samhällsservicen och allmänna kommunikationer successivt minskade, samtidigt som den lokala butiken hade lagts ned och den kommunala skolan inte prioriterades. Dessutom minskade bygdens befolkning. Kiladalens boende ville vända utvecklingen och bestämde sig således för att starta ett bolag. Syftet med bolaget var dock inte att gå med vinst utan snarare att engagera människor genom att generera kapital från lokalbefolkningen, som arbetade ideellt och som gick in som delägare i bolaget.

Kiladalens Utveckling såg tre områden som absolut nödvändiga att förbättra: livsmedel, boende och transporter. Genom att öppna Sveriges första digitala lanthandel i en bygdegård, var fokus inledningsvis på området livsmedel. Det inledande arbetet upplevdes som förhållandevis enkelt och genomfördes genom att bolaget investerade i ett kylrum och avtalade om leveranser med en närliggande stormarknad. Arbetet var framgångsrikt och sex månader senare öppnades motsvarande utlämningsställe i grannsamhället Ålberga, vars lanthandel precis hade lagts ner.

Nästa steg i processen var att fokusera på boende genom att bygga bostäder, vilket ofta är utmanande i landsbygder. Problematiken kretsar ofta kring att säkra finansieringen till själva byggandet av huset, när byggkostnaden överstiger det beräknade marknadsvärdet på det färdiga huset. För att barnfamiljer ska kunna flytta till orten, och därigenom ge underlag för att bibehålla bygdens servicenivå, ansåg Kiladalens Utveckling att säkerställningen av finansieringen var nödvändig.

Vi sa att vi vill ha en positiv flyttkedja. I Sverige finns det en kvarts miljon hus med äldre som sitter fast i bostäder som är för stora och svårskötta för dem. De vill flytta ur sina hus, men har ingenstans att flytta och de har ett socialt nätverk där de bor, som de inte vill lämna. Vi började med att bygga åtta lägenheter för äldre. När de säljer huset och flyttar dit, får barnfamiljer råd att flytta in. Då får man in nya generationer i samhället och säkerställer att skolorna har underlag och att servicen finns kvar. Idag, två år senare, har vi byggt tolv lägenheter till. Det kallar jag hållbar landsbygdsutveckling.

Gunnar Casserstedt, VD (ideell) för Kiladalens Utveckling AB (svb)

Resultat av arbetet

Arbetet med allmänna kommunikationer återstår, där utmaningarna upplevs ännu vara för svåra. Det finns dock en förhoppning om att den digitala teknikens utveckling i framtiden kan komma att bidra med lösningar. Gällande arbetet kring boende är lägenheterna klara och används idag. Ett resultat är därmed att äldre kan bo kvar i Stavsjö när de inte längre kan underhålla sitt hus och behöver flytta från det. Även om aktuell statistik vid skrivande stund inte är färdigarbetad, växte invånarantalet i Stavsjö med 10 procent 2019 och uppskattningsvis ytterligare 10 procent under 2022. Detta gör orten till den enda växande landsbygdsorten i kommunen. Utöver invånarantalet har även fastighetspriserna ökat på orten.

Syn på hållbarhet

Social hållbarhet har varit ledstjärnan för arbetet, i kombination med övertygelsen om att det arbete som görs för att leva vidare på sikt, måste vara ekonomiskt bärkraftigt över tid. Att upprätthålla en grundläggande service och samhällsfunktioner, som gör det möjligt för olika människor med olika förutsättningar att bo i och flytta till Stavsjö har varit en grundläggande motivering. Det handlar om att se hela människans livsförlopp och att alla faser ska ha plats och kunna mötas och bo i Stavsjö.

Gunnar Casserstedt uttrycker sina tankar kring hållbarhet på följande sätt:

Vår utgångspunkt är att människor ska kunna bo och åldras i sina samhällen. Det finns en gammal känd kunskap - om du bryter upp en äldre människa från sitt hus och sätter in henne på ett äldreboende kan hon ha gått bort tre månader senare. Det är inte någon hållbarhet i det. Vi tänker att man ska kunna bo kvar i sina samhällen, där man har ett nätverk, en roll, en relation och en funktion. Det följer mycket annat på det, som gör samhället hållbart. Målet måste vara att samhället ska kunna fungera och att människor ska kunna bo där - du ska kunna behålla ditt sociala nätverk och kunna få mat.

Syn på målkonflikter

Målkonflikter upplevs inte vara en viktig fråga. Fokus ligger på att utveckla Stavsjö och göra det möjligt för alla att bo och verka där. Det ses som den viktigaste prioriteringen och grundläggande för att något annat ska vara möjligt. Först när boende och service är på plats, upplevs det vara rimligt att även fokusera på andra frågor. Gunnar Casserstedt, VD (ideell) för Kiladalens Utveckling AB (svb), uttrycker det så här:

Jag upplever inga målkonflikter i vårt arbete. Jag har nog ändrat fot lite där [angående hållbarhet]. Hållbarhet är ett väldigt brett modeord idag och allting ska vara hållbart utan att man tydliggör vad man menar med hållbarhet. Idag är jag beredd att säga att skapar du inte förutsättningar för boende så får du ingenting annat med dig. Å andra sidan får du så många positiva spin-off effekter med dig när du bygger för den positiva flyttkedjan. Du kan växa ganska mycket innan du kommer till en konflikt med hållbarhet. Jag kallar det i stället dåligt kapacitetsutnyttjande på grund av dåligt underhåll. En del kan vara att kommunen inte underhållit sitt reningsverk, "Hoppsan, nu växer ni – nu måste vi göra något med reningsverket" och det är något som de borde ha gjort för 10–20 år sedan.

Han tar upp ett flertal exempel på dåligt kapacitetsutnyttjande som exempel på när hållbarheten brister, utöver reningsverk även skolor, vägar, hemtjänst, kollektivtrafik och betalfunktioner, post och apotek och beskriver hur det dåliga kapacitetsutnyttjandet i landsbygder leder till att dessa läggs ned, med negativa spiraler i befolkningsunderlaget, bristande service och ännu mer nedläggningar som följd. Det ses som ett stort resursslöseri och ett hållbarhetsproblem.

2.8.2 Häradsbäck: Härlunda Intresseförening och Härlundabygden AB (svb)

Sammanfattning

Det lokala engagemanget i Häradsbäck kan härröras till 1980-talet, när kommunen ville lägga ned brandkåren i bygden. Sedan dess har engagemanget bland annat resulterat i ett lokalt bygdebolag, olika satsningar för såväl lokalbefolkningen som turister, samt medel från Vinnova för en förstudie kring elförsörjning. Idag är bygden en livaktig mötesplats för invånare och en positiv bild av Häradsbäck råder, vilket bland annat ses i höjda huspriser. Arbetet har främst motiverats av social hållbarhet, där självbestämmande och allas likas rätt att klara sina vardagliga behov, har stått i centrum. Målkonflikter anses inte ha varit en stor del av arbetet.

Arbetet

Arbetet i Häradsbäck, en ort med 158 invånare, har pågått sedan 1980, då kommunen ville lägga ned brandkåren i bygden. Det gav upphov till en kampanj i bygden och starten av Härlunda Intresseförening. Resultaten av arbetet var att bygden fick ett frivilligt brandvärn som är aktivt än idag. Nästa händelse som bygden mobiliserades runt var när deras postnummer skulle dras in, vilket skulle få till följd att de skulle få postort Älmhult istället för Härlunda. Det upplevdes som att bygdens identitet skulle försvinna, vilket ledde till en stor uppslutning bakom kravet att få behålla sitt postnummer. Även denna kamp var framgångsrik, och 1990 beviljades bygden en egen postadress hos Post- och Telestyrelsen.

År 2002 gick bygdens affär i konkurs. Intresseföreningen höll rådslag och den insikten som kom från mötet var att konkursen av affären även skulle leda till att byns naturliga mötesplats försvann. Uppfattningen var att byn behöver en affär för att vara ett fungerande samhälle, så Härlunda Intresseförening beslutar att köpa konkursboet, utan någon tidigare erfarenhet av vad det innebär att driva en affär.

Nästa projekt inleddes 2007, när Härlunda Intresseförening tar initiativ till att gräva ned fiber för bredband till alla i bygden som vill ha detta. Projektet var klart 2014, vilket innebär att Häradsbäck var mycket tidiga med att få fiber, långt tidigare än exempelvis den närliggande staden Älmhult.

När kommunen 2017 säljer Härlundagården, ett seniorboende, till en utomstående entreprenör, trots att Härlunda Intresseförening vill köpa boendet, skapar det en bitterhet i bygden. Den ger ytterligare bränsle till viljan att göra det möjligt för de äldre som bor i bygden att bo kvar, även när deras behov av stöd ökar och hjälp i vardagen ökar. Entreprenören lyckas inte uppnå lönsamhet i boendet och vill lägga ned det, vilket gör det möjligt för bygdebolaget Härlundabygden AB (svb), som bildats 2018, att året därpå köpa Härlundagården. Bygdebolaget har bildats av tio lokala ideella föreningar och det blir en stor kraft i utvecklingsarbetet och kommer framgent att fungera som bygdens röst och vilja. Inledningsvis driver bygdebolaget Härlundagården som ett äldreboende, men när det inte längre är ekonomiskt möjligt, övergår boendet till att vara sexton lägenheter för äldre med hemtjänst, driven av kommunen.

Mycket arbete sker på flera fronter under samma tid och 2018 öppnas det kombinerade café och restaurang som byggts för att stärka ekonomin i den affär som intresseföreningen köpte ca femton år tidigare. Samtidigt arbetar bygdebolaget med att skapa Mötesplats Häradsbäck. Mötesplatsen svarar mot flera parallella behov. Dels ska den vara ett nav i byn för att mötas och ha det trevligt. Dels är förhoppningen att den ska locka fler kunder till affären, caféet och restaurangen. För att lyckas med detta köper bygdebolaget även en närliggande fastighet. Den görs om till en aktivitetshall och aktivitetspark, med mängder av möjligheter, däribland boule, biljard, shuffle board och en bar samt simulatorer för golf och prickskytte, samt utomhus en mängd aktivitetsmöjligheter för barn, inklusive en hinderbana. I samma veva hade kommunen beslutat att lägga ned biblioteket i byn, vilket ledde till en ny kamp mot kommunen. Även denna gång var bygden framgångsrik och resultatet blev att biblioteket fick en filial med självscanning i caféet. Biblioteket har numera bättre öppettider än när det drevs av kommunen och det är bemannat av bibliotekarie två timmar per vecka.

Ytterligare en väg att stärka ekonomin i affären är att locka fler turister till Häradsbäck. Därför byggs ställplatser för passerande husbilar och husvagnar, samt en tankstation för gasol på lösvikt till mycket lågt pris och flera laddstolpar för elbilar. Annan tänkbar service i form av exempelvis tvätt- och hygienutrymmen,

påfyllning av vatten och latrintömning har också förstärkts, vilket lockar turister att både stanna till och ta en omväg för fylla på gasoltuberna och samtidigt nyttja den övriga servicen.

Idén till bygdens senaste projekt är ett svar på situationen efter stormen Gudrun 2005, när bygden blivit utan el i en månad och själva fick rensa sina vägar och ta hand om förödelsten. Det skapade en uppslutning kring övertygelsen om att detta inte får ske igen. Så när det 2020 blev det möjligt att söka medel från Vinnova för att arbeta med krisberedskap, sökte och fick de medel för en förstudie. En del av arbetet var att starta en krisorganisation och undersöka hur bygden vid en kris kan hjälpa de som lever ensamma och isolerade. Undersökningen visade att bygden är sårbar vid strömlöshet. Strömlöshet uppfattas även vara en fråga om *när* de blir strömlösa nästa gång, inte *om*. Så för att klara av nästa kris bättre, har de gjort en förstudie för etablering av en solcellspark. Målet är att energin som produceras ska omvandlas till vätgas. I kriser ska anläggningen under minst 14 dagar ge tillräcklig el för att driva affären, restaurangen och äldreboendet samt bygdens vattenförsörjning, bredband och tankstation. När det inte är kris, ska vätgasen kunna säljas och det överskott av vatten som bildas användas till aquaponi för grönsaksodling och en fiskodling. Förhoppningen är att intäkterna från detta projekt kan nyttjas till andra positiva saker för Häradsbäck, kanske exempelvis en idrottshall, fler bostäder och att återöppna en skola i bygden igen. Syftet är även att genom arbetet skapa en modell för krisberedskap och strömförsörjning, som är möjlig att kopiera och tillämpa av andra.

Resultat av arbetet

Utöver att Häradsbäck lyckats med att etablera all den service som nämns ovan och få den att överleva över tid, så har Häradsbäck fått till en positiv spiral, där det finns ett sug att flytta till Häradsbäck, där det är möjligt att bo kvar även som äldre och där det finns roliga saker att göra lokalt för barn och unga. Bara under de senaste tio åren har 35 miljoner kronor investerats i Härlunda, varav 15 miljoner kronor på fibernät, 7 miljoner kronor på äldreboendet Härlundagården, och cirka 14 miljoner kronor på Mötesplats Häradsbäck. Bygden har skapat en livaktig mötesplats för invånarna och det har skapats en positiv bild av Häradsbäck som lett till att huspriserna gått upp kraftigt, både inne i Häradsbäck och i skogsgårdarna utanför. Härlundabygden AB (svb) har även med tiden blivit ortens största arbetsgivare med elva anställda. Mette Adolfsson, projektledare för Härlundabygden AB (svb) och Härlunda Intresseförening uttrycker det så här:

Allt hänger ihop, jag vill beskriva det som en spiral. När service tas bort så flyttar folk, då unga har inget att göra och de äldre har inget äldreboende. Men är det tvärtom så kan man bo kvar. Vi har gjort så att det finns aktiviteter som man kan göra och föräldrar som bor här kan handla här. Vi började med butiken, hade vi inte haft den, så hade vi inte haft någonting alls idag. Innan vi kunde ta över butiken, så var det sex veckor när den var stängd. Jag har aldrig upplevt så meningslösa veckor, det fanns ingen anledning att köra upp till byn, det fanns ingenstans att stanna och prata. Det var en väckarklocka att vi behövde göra något.

För sitt arbete har Häradsbäck även blivit utvalda som Lighthouse example av Smart Rural.

Syn på hållbarhet

Hållbarhet ses tydligt som att ha självbestämmande, känna inflytande och kunna påverka sin egen framtid. Arbetet startade som en kamp för sin egen rätt mot en yttre och starkare kraft och har successivt utvecklats till att fokusera på inkludering av sårbara grupper, såsom äldre och unga, göra det möjligt att klara sina vardagliga behov i samhället och att vara uthålliga vid yttre kriser. De skapar hållbarhet och är medvetna om detta, men syftet har varit att utveckla Häradsbäck till en god plats att vara på för alla. Social hållbarhet har främst motiverat arbetet, i kombination med en god förmåga att skapa ekonomisk uthållighet i de genomförda projekten över tid. Under senare år har tankarna på miljömässig hållbarhet blivit viktigare och detta tar en betydligt större plats i de kommande projekten, där miljöåtgärder i kombination med krisförsörjning står i fokus.

Ingången har inte varit hållbarhet, vi har ju jobbat med hållbarhet, men det har inte varit så uttalat. Vi har mer arbetat utifrån känslan att bygden har skumpat runt i baksätet och att vi inte har kunnat

påverka vår vardag som vi önskat. Vi har känt att "Vi ska ta oss in i förarsätet och själva bestämma vilken utveckling vi vill ha". Så vi har utvecklat mötesplats Häradsbäck. Jobbar man i Häradsbäck så har man ingen anledning att ta sig härifrån, det tycker vi är hållbart. Vi har förskola och vi har köpt tillbaka äldreboendet efter det stått tomt länge och gjort om det till ett seniorboende. Äldre kan känna trygghet i att kunna stanna kvar i bygden, även när de blir gamla. Det har funnits en oro i de äldre tidigare, "Vad händer när jag blir gammal?". Det är socialt hållbart att kunna bo kvar även när man blir gammal.

Mette Adolfsson, projektledare för Härlundabygden AB (svb) och Härlunda Intresseförening

Miljömässig hållbarhet kommer även till uttryck i en vilja att undvika onödiga transporter. Mette Adolfsson uttrycker det så här:

Vår målbild är att man ska kunna bo och verka i Härlunda och inte behöva köra till större ort mer än nödvändigt. Det ska vara hållbart och klimatvänligt.

Syn på målkonflikter

Målkonflikter ses inte som en betydelsefull fråga utan utgångspunkten är alltid att göra det som blir bäst för Häradsbäck. Det innebär att vissa värden får stryka på foten ibland, men de fokuseras mer i ett annat projekt istället. Ett exempel på det är miljömässig hållbarhet, som blivit kompromissat med i samband med att bygden arbetat för att locka bilburna turister och förse dem med fossila bränslen i form av gasol. Men detta kompletterades av en laddstation för elbilar och det senaste projektet som bygden arbetar med tar sikte på krisberedskap, där miljömässig hållbarhet utgör ett medel för att uppnå detta.

Nej, på rak arm kan jag inte se att det har varit några konflikter. Jag tycker att det vi har gjort har passat i varandra. Jag kan inte se några målkonflikter. Även de som inte vill använda sig av servicen kan ju bo här ändå och handla någon annan stans. [...] Vi har ett val att kunna köpa grön gasol, men det har vi inte gjort för det blir för dyrt. Sen måste man se det strictly business. Man kan ha ett anslag att vilja ha bara ekologiska varor, men då får man inga kunder, så man måste lägga sig på en lagom nivå. Det är en förutsättning för att få lönsamhet i verksamheter och därmed samhället att överleva.

Mette Adolfsson, projektledare för Härlundabygden AB (svb) och Härlunda Intresseförening

2.8.3 Södertälje: Vackstanäsgymnasiet

Sammanfattning

Vackstanäsgymnasiet beslutade att anrätta en egen grönsaksodling som dels skulle locka elever till den nya trädgårdsmästarutbildningen, dels tillföra närproducerade grönsaker till skolans matsal. Efter tid utökades odlingen till att även hålla grisar och får, och en professionell kock anlätades. Skolan började även samarbeta med olika friluftsverksamheter för att nyttja det omkringliggande naturområdet. Genom att erbjuda närproducerad mat har skolan blivit attraktiv, miljöprofilen och skolans odlingar skapar en miljömässig medvetenhet och trygghet hos såväl elever som personal. Hållbarhet i detta arbete ses som en kombination av social och miljömässig hållbarhet som kan vara ekonomiskt bärkraftig över tid. Därutöver nämns även krisberedskap. Målkonflikter i arbetet har ej varit framträdande.

Arbetet

Vackstanäsgymnasiet ligger lantligt i Stockholms län och har arbetat med egen grönsaksodling och andra värden för att skapa en mer attraktiv utbildning och samtidigt få positiva effekter för miljön och sociala värden.

Bakgrunden till Vackstanäs arbete var ett beslut 2011 då skolan inte längre fick ha kvar de program den erbjudit tidigare. Samtidigt blev de uppvaktade av närliggande restauranger som efterfrågade en kockutbildning på skolan. Därutöver ville rektorn även starta en trädgårdsmästarutbildning med odling, vilket

sågs som ett vågspel, eftersom liknande utbildningar läggs ned på andra platser i Sverige. Därför blev det viktigt att utbildningen skulle vara så attraktiv att den lyckades locka tillräckligt med elever för att bära sig över tid. Här insåg de att skolans 140 hektar mark kunde användas till något positivt.

På Vackstanäsgymnasiet startade arbetet med en grönsaksodling, där skörden gick direkt in till skolans kök och användes till skolmaten. Det utvecklades efterhand till att även hålla får och grisar för att producera eget kött. De anställde även en kock från en finkrog i Stockholm, som tröttnat på krogarbete och utbildat sig till trädgårdsmästare, för att driva odlingen och se till att grönsakerna som odlades skulle passa in i skolrestaurangen. Han fick också möjlighet att arrangera bröllop och andra event, där skolans läge vid vattnet kan bidra till utvecklingen av olika arrangemang.

En del av skolans mark bestod av en ö, som inte nyttjades på ett sätt som tillvaratog dess potential. Därför inleddes ett samarbete med Friluftsrådet och Scouterna om att skapa olika former av friluftsverksamhet, kurser och aktiviteter på ön, som blev till glädje för både elever, föreningarna och andra kringboende och kan nyttjas för aktiviteter vid olika event.

Skolans arbete med miljömässig hållbarhet har fortsatt i fler steg, de har bland annat satt upp 50 laddplatser för elbilar, ersatt oljepannan med fliseldning med flis från egen skog, och satt upp solpaneler som genererar ett överskott till skolan när elen säljs.

Resultat av arbetet

Genom odlingarna och djurhållningen kan skolan erbjuda elever och personal extremt närproducerade livsmedel där transporterna helt eliminerats (grönsaker) eller enbart går tur och retur till närmaste slakteri (kött). Skolan upplevs som attraktiv och miljöprofilen och odlingarna bidrar till detta. Eleverna får en tydlig förståelse för varifrån maten kommer och de särskoleelever som finns på skolan uppskattar särskilt samvaron med djuren, vilket från lärarna lyfts som betydelsefullt för deras utveckling och mående. På Vackstanäs finns utöver dagelever även ett internat för elever från hela Sverige, där djuren och odlingarna även bidrar till en ökad trygghet hos föräldrarna. Patrik Waldenström, tidigare rektor på Vackstanäsgymnasiet, uttrycker det så här:

Folk som kommer hit blir ju väldigt imponerade av grönsaksodlingen, de är ofta jätteintresserade av odling. Odlingarna och djuren ger en trygghet när man kommer till Vackstanäs. När föräldrarna kommer dit och ser att det finns betande djur och odlingar, det känns att det finns en omsorg då och föräldrarna känner sig trygga att lämna sina ungdomar där. Vi får fler trädgårdselever än någon annan skola i landet. De som går de andra utbildningarna på skolan gillar det också. Jag har ibland frågat eleverna om de märker att vi satsar så mycket på miljön och de säger att det är självklart och jättetydligt och de är jättestolta över det. Lärarna är också jättestolta över vilken fantastisk mat det är på Vackstanäs.

Syn på hållbarhet

Hållbarhet ses som en kombination av social och miljömässig hållbarhet, som är ekonomiskt bärkraftig över tid. Patrik Waldenström, tidigare rektor på Vackstanäsgymnasiet vill gärna addera säkerhet och krisberedskap, som han anser saknas i hållbarhetsbegreppet. Han uttrycker det så här:

Den ekologiska hållbarheten är på sikt mest viktig och även den allmänna säkerheten, där landsbygden står för säkerheten. Det är ju inte städerna som kommer att rädda landet vid en krissituation. Ekonomin kommer man ju aldrig runt, fungerar inte den så kommer det ju inte att gå över tid. Men på sikt är den ekologiska hållbarheten helt centralt. Man måste tänka på att vara hållbar även i kris. Om elsystemet slås ut, så ska det finnas en möjlighet för människor att fortsätta leva och inte hamna i total kris. Om människor från städerna behöver evakueras, vart ska de ta vägen? Vi borde även ha en mångfald av att odla olika fröer. Där borde MSB kontraktera mängder av odlare i Sverige, som får uppdrag att hålla en levande fröbank, så att det odlas olika sorter av grönsaker överallt i

Sverige och hela tiden skördas nya frön. Hamnar vi i en livsmedelskris så ska man snabbt kunna sprida fröer som är lämpliga för olika delar av landet och olika marker.

Han återkommer till förmågan att vara uthållig i krissituationer och behovet av att människor klarar sig och vet hur de ska överleva, även om viktiga samhällsfunktioner slås ut.

Syn på målkonflikter

Målkonflikter har inte varit ett stort bekymmer under arbetet och under intervjun framkommer få renodlade målkonflikter. Den som nämns avser konkurrensen om skolans ekonomiska resurser och till vad de ska prioriteras. Där finns vissa som propagerar för mer elevstöd, medan andra anser att det tillfälligtvis kan vara viktigt att investera i stängsling av hagar eller hus till djuren. Men rektorn uppger att den målkonflikten snarare är konstruerad än en reell konflikt, eftersom förmågan att betala för elevstöd baseras på att skolan kan locka elever, och i detta är djuren och odlingarna viktiga attraherande faktorer. Han uttrycker det så här:

När vi skulle investera i stängsling och djurhus etcetera, det finns alltid folk som vill att vi ska lägga pengarna på mer elevstöd till exempel. Men skolan är helt beroende av att vi får elever. Vi fyller inte alltid klasserna och vi måste visa att vi har något väldigt attraktivt för att de ska komma hit. Ett par extra elever ger ju intäkter som betyder jättemycket för skolans hela ekonomi. Så den konflikten finns inte egentligen, men den kommer upp ibland ändå. Den konflikten är ofta konstruerad.

För att lösa målkonflikter lyfter rektorn fram sådant som han identifierar som mer generella ledarskapsmetoder, att vara öppen och lyssna på alla argument och sedan fatta transparenta beslut enligt gällande ordning, där det efter denna process, bara är att anpassa sig till beslutet.

2.8.4 Region 10: Inlandskommuner i Västerbotten och Norrbotten i samverkan

Sammanfattning

Region 10 är en samverkansgrupp bestående av tio kommuner i Västerbotten och Norrbotten som främst fokuserar på näringsliv, skola, socialtjänst och HR. Anledningen bakom gruppen är insikten att kommunerna inte klarar sitt uppdrag ensamma, dels sett till invånarna inom kommunen, dels sett till de anställda hos kommunen. Ett samarbete möjliggör således för de inblandade aktörerna att bli mer attraktiva kommuner och arbetsgivare, men även att kunna erbjuda spetskompetens i vissa frågor och att ha en enad röst utåt.

Trots att inga mätetal eller utvärderingar finns tillgängliga, beskrivs både arbetsmiljön och servicen till kommuninvånarna ha förbättrats genom samverkan. Hållbarhet i detta arbete ses främst i termer av ekonomisk och social: den ekonomiska fokuserar på att klara kommunernas uppdrag, och den sociala fokuserar på att kunna erbjuda de anställda en god arbetsmiljö. Målkonflikterna i Region 10 är främst kopplade till spänningen mellan en ekonomisk och miljömässig hållbarhet, där den ökade turismnäringen i området riskerar öka biltrafiken på grund av en generell brist på kollektivtrafik.

Arbetet

Det som kom att bli Region 10, inleddes när 10-kommungruppen bildades. 2012 utvecklades detta till Region 8, en samverkan mellan åtta inlandskommuner i Västerbotten. Efter en tid gick två kommuner i Norrbotten med i samverkansorganisationen, Arjeplog 2017 och Arvidsjaur 2018. Organisationen bytte då namn till Region 10.

Styrelsen för Region 10 består av två förtroendevalda från varje ingående kommun, ofta ordförande och vice ordförande i kommunstyrelsen. Fokusområden i kommunernas samverkan är näringsliv, skola, socialtjänst och HR, men kommunerna samverkar även inom andra områden, såsom tekniska frågor och räddningstjänst. Samverkan kommer ifrån en insikt om att kommunerna inte klarar sitt uppdrag ensamma, varken gentemot invånarna eller att i sin roll som arbetsgivare ge goda villkor till sina anställda, exempelvis

genom att de inte blir helt ensamma i sina roller, utan har kollegor i andra kommuner, som kan ge stöd och bidra med sin kompetens.

Jenny Lundqvist, samordnare på Region 10, uttrycker det så här:

Vi är flera kommuner i samma sats och vi behöver jobba tillsammans. Med Region 10 är vi fler, starkare och kan utbyta information och få stöttning av någon i samma roll i en annan kommun och då kan vi ge bättre service till invånarna. Det blir hållbart för medarbetarna som får stöttning och inte känner sig ensamma i sin roll. I en större organisation har man kollegor. I vår region kan man sitta ensam i sin roll och då är det bra att man kan ringa en kollega i samma roll i en annan kommun.

Värdet av samverkan kopplas samman med viljan att vara en attraktiv kommun, en attraktiv arbetsgivare och behovet av att ha tillgång till spetskompetens, fastän kommunen kanske bara har möjlighet att avsätta en kort deltidstjänst till att ansvara för frågorna.

I en liten kommun är det svårt att ha den kompetens som krävs för att ge invånarna en bra service. I en liten kommun blir man en allkonsträr, samma person kan ha en roll som inkluderar massor av olika roller. Det blir svårt att få spetskompetens när man behöver vara så bred, om man inte samverkar med andra. Det blir svårt att jonglera en tjänst med tio procent av detta, 20 procent av detta etcetera. Det blir också svårt att gå en utbildning och bli bättre inom sitt område, när man jobbar i så många.

Jenny Lundqvist, samordnare på Region 10

Region 10 gör det även möjligt för kommunerna att samarbeta med externa frågor och tala med en röst, vilket ger dem större kraft och ökar möjligheten att ta plats och bli lyssnade på, på den nationella arenan. Region 10 ser stora möjligheter att ytterligare fördjupa samverkan inom fler områden och har nyligen fått medel beviljade för projektet FOSIR10, där syftet är att undersöka hur de kan fördjupa sin organisatoriska samverkan ytterligare. De har även nyligen blivit beviljade medel till att arbeta med strategisk samverkan för hållbar näringslivsutveckling, där syftet är att hitta modeller för att bättre stödja företagen i regionen, inklusive hur de kan bli mer konkurrenskraftiga genom att arbeta med Agenda 2030.

Resultat av arbetet

Resultaten av arbetet har visat sig i att såväl arbetet med inflyttning som med företagsklimatet har gett resultat. Däremot finns inga mätetal eller utvärderingar som kan påvisa detta mer konkret. Arbetet har gett sådana resultat som att kommunerna haft möjlighet att utveckla vissa områden, exempelvis inom socialtjänsten och räddningstjänsten, som utan samverkan kanske inte varit möjligt att göra. De anställda har fått en bättre arbetsmiljö än de annars skulle ha haft och kommunerna har möjlighet att köpa tjänster från varandra, med resultat att varje kommun inte behöver ge lika många olika roller till de anställda, utan de får större möjlighet att fokusera mer på vissa roller, som de utför åt flera kommuner.

Vi kan se om människor flyttar in eller ut från vår region och vi kan se att det har ökat, att arbetet med inflyttning har gett resultat. Effekten är också att man kan göra utbildningar tillsammans som ger resultat ute i regionerna och ger stöd och hjälp till medarbetarna i sitt arbete. Det finns många olika positiva resultat av att samarbetet, men det är svårt att mäta det.

Jenny Lundqvist, samordnare på Region 10

Situationen idag jämförs även med hur läget skulle ha kunnat vara, om samverkan inom Region 10 inte funnits. Det ses som en motbild, där det fungerande läget idag ställs mot en situation, där det hade varit svårt för kommunerna att klara sina uppdrag på ett sätt som upplevs som rimligt.

Hade vi inte gått ihop och haft varandra som stöd, så hade det varit otroligt svårt att klara uppdraget. Det var en lösning man var tvungen att ingå.

Jenny Lundqvist, samordnare på Region 10

Syn på hållbarhet

Hållbarhet ses främst i termer av ekonomisk och social hållbarhet. Den ekonomiska hållbarheten fokuserar på att klara kommunernas uppdrag inom ramen för kommunens ekonomi. Där är samverkan om roller och kompetens en del och möjligheten att söka gemensamma projekt, för att på så vis frigöra personal att arbeta med utveckling som annars inte varit möjlig en annan del. Det handlar även om att kunna investera och underhålla för att vara en attraktiv region för potentiella inflyttare, vilket även det är en väg att säkra skatteintäkterna framöver.

Den sociala hållbarheten fokuserar huvudsakligen på de anställda och att kunna erbjuda dem en rimlig arbetsmiljö, där de som är själva i sin roll har stöd och bollplank i kollegor i andra kommuner. Hållbarhet kopplas även samman nationella beslut och beslut på EU-nivå, som gör det svårt och dyrt för kommunerna, eller som upplevs som ett utnyttjande av norrlandskommunerna.

Det finns så mycket vilja i våra kommuner att vara attraktiva och jobba på ett bra sätt mot invånarna, men vi kan känna oss bakbundna av nationella beslut. Det är lite frustrerande. [...] Strandskydd och finansiering av egna hem till exempel, det är frågor som måste lösas för att få folk att flytta till våra regioner. Det skulle generera skatteintäkter och den ekonomiska sidan är viktig. Även vindkraft och vattenkraft, det produceras här men vi står nästan helt utan ersättning för detta. Vi vet att vi har grannländer där det funkar helt annorlunda. Där blir det direktfinansiering när man tar på sig att ha kraftverk. Vi har tio procent av vindkraften i landet. Hade vi haft samma regelverk som Finland hade det varit helt annan situation för oss.

Jenny Lundqvist, samordnare på Region 10

Hållbarhet ses som ett arbete där det är nödvändigt att lösa vissa utmaningar, som upplevs mer trängande, först och att de olika hållbarhetsutmaningarna måste hanteras stegvis, i takt med att det finns kapacitet och förutsättningar att lösa dem. Det uttrycks på följande vis:

Hållbarhetsmålen har inte undgått någon. Men det är svårt att fokusera på en uthållig robust utveckling i en liten kommun, där en långsiktig planering kan bli svår eftersom man inte vet om man kan finansiera den.

Jenny Lundqvist, samordnare på Region 10

Syn på målkonflikter

Målkonflikter berörs kopplat till resande, där kommunerna arbetar med att locka turister till regionen, samtidigt som de långa avstånden och bristen på kollektivtrafik innebär att detta ökar bilåkandet. En målkonflikt finns också i relationen mellan kommunerna, där köp av tjänster mellan kommunerna, innebär att någon kommun kan behöva omplacera eller säga upp anställd som tidigare arbetat med den tjänst som efter förändringen istället köps från en annan kommun. Det innebär att det tidigare i samverkan fanns upplevelser av att vissa kommuner tjänade på andra kommuners bekostnad. Men denna målkonflikt har med tiden lösts upp, genom att det blivit uppenbart att alla kommunerna omväxlande vinner och förlorar på olika delar av samverkan, med resultat att det bedöms bli bättre för alla på sikt. Det står även alla kommuner fritt att enbart delta i de delar av samverkan där de vill delta, vilket gör det möjligt att avstå från eventuella negativa konsekvenser som skulle upplevas drabba den egna kommunen för hårt.

Man har under alla dessa år vuxit ihop och insett att det är en otrolig styrka och mycket mer positiva effekter än negativa.

Jenny Lundqvist, samordnare på Region 10

3 ANALYS

I detta avsnitt presenteras analysen baserat på kunskapsöversikten. Sammantaget visar analysen att det finns förhållandevis få forskningsartiklar som belyser hållbarhet i relation till landsbygdsutveckling specifikt, samt att hållbarhet som begrepp för att skapa livskraftiga landsbygder förstås och nyttjas på olika sätt. Även innebörden av att skapa en livskraftig landsbygd tolkas annorlunda, främst mellan forskare och praktiker, när de teoretiska begreppen inte riktigt tränger sig ned till den praktiska nivån. Detta resulterar bland annat i att eventuella målkonflikter hos praktiker förstås som relativt enkla och självklara beslut kopplade till den lokala bygdens framtid, snarare än som en konflikt mellan olika hållbarhetsvärden. Mot bakgrund av detta finns således ett behov av ett tydliggörande och synliggörande kring vad hållbarhet innebär för en livskraftig utveckling av Sveriges landsbygder.

3.1 VARIATIONEN AV ANVÄNDNINGEN AV HÅLLBARHETSBEGREPPET PEKAR PÅ ETT BEHOV AV TYDLIGGÖRANDE

Kunskapsöversikten visar att hållbarhet som begrepp inom ramen för att skapa livskraftiga landsbygder, förstås och nyttjas på olika sätt i olika sammanhang. Detta blir tydligt, inte minst, i en jämförelse av den betydelse som kan härledas till hållbarhet inom ramen för forskningsöversikten jämfört med hur praktikerna diskuterar hållbarhet under intervjuerna till fallstudien.

Tillväxtverket (2018) uppmärksammade redan i sin slutrapport med förslag på hur hållbarhetsarbetet inom den regionala tillväxtpolitiken kan stärkas, att det finns behov av en tydligare inriktning med avseende på vad hållbarhet inom ramen för politiken för hållbar regional utveckling innebär. Denna studie visar att det även vore betydelsefullt med ett tydliggörande av detsamma även inom ramen för landsbygdspolitiken.

I tabell 1 (nedan) redovisas exempel på de skilda innebörder som framträder tydligast i såväl forskningsöversikten som i praktikernas berättelser. Tabellen ger inte anspråk på att vara uttömmande, snarare är den ett illustrerande smakprov av de skillnader i ingångar till hållbarhet som återfinns i materialet. Läsaren bör också hålla i åtanke att forskningsartiklarna i liten utsträckning fokuserade specifikt på hållbarhet i relation till landsbygdernas utveckling och villkor, vilket bör ses som ett resultat i sig. I sökningar som fokuserar på hållbar utveckling finns det generellt brist på träffar. Men när dessa avgränsas till att behandla hållbar utveckling i kombination med landsbygdsutveckling i länder med förutsättningar som liknar de svenska, är resultaten betydligt magrare. Det tyder på ett behov av att tydliggöra och inkludera landsbygderna såväl i arbetet för som i forskningen om hållbar utveckling i livskraftiga landsbygder.

Tabell 1. En jämförelse av olika synsätt på hållbar utveckling och målkonflikter.

Syn på hållbarhet inom ramen för landsbygdsutveckling	Kunskapsöversikten	Praktikerna
Social hållbarhet	Socialt kapital, tillit, gemenskap, framtidstro, positiva spiraler, stigberoende, sårbara grupper	Service som upplevs vara grundläggande för ett fungerande samhälle, så som affär, bostäder, skola, mötesplats, äldreboende, aktiviteter för unga. Krisberedskap och lokal robusthet som anses måste skapas lokalt pga avsaknad av stark offentlighet
Miljömässig hållbarhet	Miljöargument som nyckel till premiumpriser, areella näringar, turism, markanvändning,	Kapacitetsutnyttjande, underhåll av olika typer av infrastruktur, laddstolpar, solceller, fossila

	ekobyar, bostäder och transporter till dessa	bränslen, lokal ekologisk livsmedelsproduktion, minska transporterna
Ekonomisk hållbarhet	Familjeföretagande, innovation, förankring i regionen, stigberoende, eldsjälur	Säkra intäkter som täcker kostnaderna på kort och lång sikt, samverkan för att minska kostnader, generera medel för att täcka önskade investeringar, samhällsservice tillhandahålls på ideell basis.
Målkonflikt	Målkonflikter finns mellan olika värden som alla är önskade ur ett hållbarhetsperspektiv.	Målkonflikter finns mellan olika aktörer med olika viljor/agendor, men när det kommer till arbetet i praktiken synliggörs detta sällan. Undantagen är när landsbygden ses som en resursbas för grön omställning med konflikter kring mark (tydlig relation stad-land) När en aktör driver utvecklingen upplevs det vanligen som att målkonflikter saknas, man gör "det som blir bäst".

3.2 INNEBÖRDEN AV ATT SKAPA EN LIVSKRAFTIG LANDSBYGD TOLKAS ANNORLUNDA MELLAN FORSKARE OCH PRAKTIKER

I samband med fallstudierna gjordes intervjuer med aktörer på nationell, regional och kommunal nivå, som arbetar med livskraftiga landsbygder utifrån ett mer strategiskt perspektiv. Dessa intervjuer används i syfte att bättre förstå kontexten och de ger en bakgrund som fördjupar förståelsen av fallstudierna. En uppenbar skillnad mellan de olika materialen och aktörerna, är det språk och betydelser som läggs i förståelsen av vad det innebär att skapa en livskraftig landsbygd. Forskningen fokuserar huvudsakligen på specifika delområden eller företeelser som kan betraktas som nycklar för att få till stånd livskraft i landsbygder. De intervjuade aktörerna på nationell, regional och kommunal nivå diskuterar det gärna i relation till Agenda 2030, naturresurser, jämställdhet och inkludering samt företagande och att skapa positiva spiraler i samverkansprocesser mellan olika aktörer, likväl som i relation till bilberoende och svårigheter att erbjuda boende och kollektivtrafik i landsbygder. På lokal nivå i det konkreta arbetet för livskraftiga landsbygder, förstås hållbarhet huvudsakligen som att ha levande lokalsamhällen, där det finns nödvändig service, dit det är möjligt att flytta och hitta eller bygga en bostad och där det är möjligt att bo och trivas oavsett ålder. Detta kopplas ofta samman med en vilja att säkra beredskap vid kriser, så att det egna samhället och dess invånare klarar sig oavsett om eller när det kommer hjälp utifrån. En av de intervjuade lyfter även landsbygders förmåga att ta emot stadsbor om det vid kris blir behov av evakuering.

Resonemangen som de lokala aktörerna för länkar väl samman med de generella trender som lyfts i inledningen, såväl det ökade fokus på krisberedskap, som konsekvenserna för landsbygden av att offentlig och kommersiell service successivt koncentrerats till urbana områden. Det är även av vikt att lyfta betydelsen av att invånarna kan enas i en gemensam kamp mot en yttre övermakt, i fallstudierna vanligen kommunen och hur kommunala beslut sporrar invånarna till att sluta sig samman i en gemensam intresseorganisation för att återfå den hotade servicen. Denna bakgrund som ofta, men inte alltid, finns som underliggande motivation till arbetet, har betydelse för hur det kommer sig att de lokala aktörernas fokus på att återupprätta den lokala servicen tar så stor plats i deras engagemang och berättelser. Det skulle också kunna förklara varför hållbarhet så starkt förknippas med viljan att skapa levande samhällen för alla.

3.3 MÅLKONFLIKTER I DET PRAKTISKA ARBETET FÖRSTÅS UTIFRÅN BYGDENS FRAMTID SNARARE ÄN MELLAN OLIKA HÅLLBARHETSVÄRDEN

Det är även möjligt att konstatera att språket som på nationell nivå används för att beskriva och förklara vad syftet med politiken är, inte trängt sig ned till den praktiska nivån. Sådant som synergier, hävstänger, kopplingar, länkar, samband och målkonflikt är inte ord som används, under de gjorda intervjuerna. Allt detta finns, så klart, men det benämns inte. Därtill kommer att det varken problematiseras eller synliggörs i det praktiska arbetet och dessa ord utgör därför inte verktyg i deras arbete. Det innebär även att de kan upplevas som svåra att relatera till det dagliga arbetet och de beslut som tas under vägen. Istället förstås arbetet som att de vill göra något som är bra för den lokala geografin. Vad det är som anses bra förefaller självklart, det finns en pragmatisk och operativ förståelse av det grundläggande syftet och en övertygelse om att det som får stryka på foten vid ett tillfälle får mer fokus vid ett annat tillfälle och att det jämnar ut sig över tid. Därigenom förstås målkonflikter inte som avgörande, utan som ganska enkla och självklara beslut, där projektmålen och/eller bygdens framtid står i centrum.

Ett sådant exempel är att utveckling och inflyttning till landsbygder ofta förutsätter ett ökat bilberoende, eftersom kollektivtrafiken i många fall upplevs som bristande eller obefintlig. Det är uppenbart att ett ökat bilberoende är negativt ur miljöhänseende, men det leder inte till en svårlöst målkonflikt. Detta för att orten redan har ett starkt bilberoende och alternativet upplevs vara att konstatera att det bästa för miljön är att ingen bor där och ingen flyttar dit. Då det är en i aktörernas perspektiv orimlig slutsats, som går på tvärs med syftet med hela arbetet, förefaller det självklart att ett ökat bilberoende är en nödvändig konsekvens av att skapa livskraft i landsbygden och att miljöarbetet får hanteras i ett annat sammanhang. Intervjuerna visar också att intresset för att arbeta med miljöfrågor och skapa synergier mellan miljömässig hållbarhet och krisberedskap väckts efterhand i den ort som kanske kommit längst i sitt arbete. Kanske kan det vara en konsekvens av att de trängande behoven av att återupprätta den förlorade servicen har tillfredsställts? Man kan också spekulera om intresset för att arbeta med vissa typer av frågor blir mindre när statens legitimitet urholkas i och med avsaknaden av grundläggande samhällsservice i landsbygder, trots att landsbygdsbefolkningar beskattas lika högt som stadsbor. Det finns också en dubbelhet i att det lokala civilsamhället tvingas stå för samhällsservicen, det skapas en större sårbarhet samtidigt som det skapar ett högre oberoende.

Att målkonflikter inte framstår som avgörande eller relevant hos de intervjuade aktörerna på lokal nivå skulle också kunna handla om att begreppet "målkonflikt" i viss mån har en negativ konnotation. Även om olika prioriteringar görs, så förstås de inte nödvändigtvis som konflikter utan snarare som utmaningar som hanteras på olika sätt. Vidare är vissa typer av målkonflikter sådana som inte framkommer lika tydligt på den lokala nivån. Till exempel kan vissa exploateringsprojekt eller naturresursutnyttjanden ge en tydligt positiv effekt för lokalsamhället, men en eventuell förlust av biologisk mångfald eller att en specifik art decimeras kraftigt kanske inte blir direkt märkbart i ett visst lokalt sammanhang men kan få stora konsekvenser i ett större perspektiv när det sker på många platser samtidigt. Synliggörandet av vissa målkonflikter kan således vara beroende av att de tydligt konkretiseras, samt att det sker genom ett fokus på flera nivåer samtidigt.

4 SLUTSATSER OCH REKOMMENDATIONER

I Tillväxtverkets uppdrag från regeringen att utveckla och stärka arbetet med hållbar utveckling inom det regionala tillväxtarbetet är en av hörnpelarna att social, ekonomisk och miljömässigt hållbar utveckling är central för att skapa utvecklingskraft i alla delar av landet och för att uppnå starkt lokal och regional konkurrenskraft. I den nationella strategin för hållbar regional utveckling i hela landet 2021–2030 (Skr 2020/21:133) pekar regeringen också på att arbetet behöver utgå ifrån olika platsers skiftande förutsättningar för att utvecklingspotentialen i hela landet ska tillvaratas.

Denna studie understryker vikten av att arbetet med hållbar utveckling tar platsers olika förutsättningar och villkor på allvar. Den visar också på behovet att öka förståelsen för att hållbar utveckling är ett begrepp som ges olika innebörder i olika kontexter och geografier. Detta understryker slutsatser som Tillväxtverket (2018) redan dragit om att innebörden av hållbar utveckling behöver tydliggöras inom ramen för den regionala politiken för hållbar regional utveckling. Dessa studier visar att ett tydliggörande av detta även är betydelsefullt i relation till olika geografier och deras förutsättningar.

De magra resultaten med avseende på litteratur om relationen mellan hållbar utveckling och livskraftiga landsbygder, likväl som resultaten från denna studie som visar att begreppet hållbar utveckling fylls med helt eller delvis annat innehåll när det nyttjas i relation till livskraftiga landsbygder och landsbygdsutveckling, är en indikation på att det finns en urban norm även i relation till området hållbar utveckling. Denna studie ger indikationer om att den urbana normen påverkar förståelsen av hållbar utveckling inom olika kontexter och sammanhang, såväl internationell och svensk akademisk forskning som politiken och myndigheters egenfinansierade studier om detsamma, likväl som förståelsen hos nationella och regionala aktörer som arbetar med dessa frågor. Mot bakgrund av detta vore det värdefullt att såväl öka kunskapen om hållbar utveckling i relation till territoriella perspektiv och livskraftiga landsbygder, som att skapa en samsyn om vad hållbar utveckling egentligen innebär, på en konkret och greppbar nivå, inom ramen för politiken och arbetet för hållbar regional utveckling och livskraftiga landsbygder. Lite förenklat skulle man kunna säga att det finns relativt sett mycket kunskap om olika landsbygder men mindre om hur hållbarhetsdimensionerna kan operationaliseras i just denna geografi, och hur målkonflikter kan synliggöras och hanteras.

4.1 STUDIENS FRÅGESTÄLLNINGAR

Studien syftar till att besvara tre frågor, som alla siktar in sig på samband och målkonflikter mellan hållbar utveckling och livskraftiga landsbygder. Frågorna är strukturerade på följande vis:

- Går det att finna samband eller kunskap i vetenskapen, fallstudier eller rapporter som visar på att en livskraftig landsbygd också leder till hållbarhet?
- Hur kan landsbygds- och territoriella perspektiv bidra till att stärka arbetet med en hållbar omställning utifrån de tre hållbarhetsdimensionerna miljö, ekonomi och social hållbarhet?
- Vilka målkonflikter kan finnas i arbetet och i kopplingen till de tre olika dimensionerna?

Går det att finna samband eller kunskap i vetenskapen, fallstudier eller rapporter som visar på att en livskraftig landsbygd också leder till hållbarhet?

Det saknas studier som direkt studerar detta samband, så är fallet i forskningslitteraturen, likväl som i gråstudierna och utvärderingslitteraturen. Däremot finns litteratur som indirekt studerar detta, genom att fokusera på vissa delar eller aspekter av hållbar utveckling och hur detta kan bidra till livskraftiga landsbygder. Resultaten visar även att detta kan skapa positiva spiraler, där hållbarhet och ökad livskraft går hand i hand och successivt förstärker varandra. Detta samband är särskilt tydligt med avseende på social och ekonomisk hållbarhet. Från fallstudierna finns det även exempel på att bygder som länge arbetat med att skapa livskraft och uppnått goda resultat under lång tid och därigenom lyckats vända negativa spiraler till

positiva spiraler, efterhand blivit mer motiverade att arbeta med inte bara social och ekonomisk hållbarhet, vilket ofta präglar arbetet, utan även miljömässig hållbarhet.

Studien visar således att det finns ett dubbelriktat samband, där livskraftiga landsbygder kan, men inte måste, leda till hållbarhet, likväl som att hållbarhet kan, men inte måste, leda till livskraftiga landsbygder. Analysen av den grå litteraturen visar även att det finns en tydlig ambition att hållbarhet ska genomsyra samhällsutvecklingen i stort.

Hur kan landsbygds- och territoriella perspektiv bidra till att stärka arbetet med en hållbar omställning utifrån de tre hållbarhetsdimensionerna miljö, ekonomi och social hållbarhet?

Som konstaterats i inledningen, visar bedömningar som gjorts av Agenda 2030, att nära två tredjedelar av delmålen i agendan är direkt eller indirekt beroende av arbetet på en lokal och regional nivå. Därför är det centralt att de villkor och förutsättningar som olika platser har, behöver vara en del i förståelsen av hur det är möjligt att utforma ett arbete för hållbar utveckling, där hela landet kan bidra och komma till sin rätt.

Studiens fråga kan besvaras utifrån två olika perspektiv, som bägge relaterar till hur geografin förstås i relation till hållbar utveckling. Det ena sättet är att se geografin som en yta, där olika händelser utspelas. Utifrån denna ingång kan vi konstatera att mängder av insatser som på olika sätt syftar till hållbar utveckling görs i olika landsbygder. För att dessa satsningar ska nå framgång är det nödvändigt att de anpassas efter lokala förutsättningar och villkor. Från forskningsöversikten är det tydligt att landsbygds- eller territoriella perspektiv gör det möjligt att upptäcka nya möjligheter, synergier och marknader, som kan bidra till såväl livskraftiga landsbygder som ökad ekonomisk, social och miljömässig hållbarhet.

En förståelse för den urbana normen och att stadens perspektiv ofta styr förståelsen för landsbygden och de insatser som görs för landsbygden är en viktig del av arbetet med en hållbar omställning. Denna diskursiva och materiella asymmetri bidrar också till vår förståelse för målkonflikter på olika nivåer. Den grå litteraturen visar dock på en viktig landsbygdssäkring som en lovande metod för att hantera målkonflikter och synergier i arbetet med hållbar omställning. Landsbygdssäkring, som handlar om att utifrån ett helhetsperspektiv på landsbygdens olika förutsättningar ta mer informerade beslut, visar på ett konkret sätt hur ett utvecklat landsbygdsperspektiv kan bidra till en hållbar omställning utifrån de tre hållbarhetsdimensionerna.

Det andra perspektivet ser geografin som en väv av relationer mellan människor och rumsligheter. Med detta perspektiv utgår förståelsen ifrån att hållbar utveckling måste vara hållbar för alla. Det innebär att hållbar utveckling, så länge den baseras på en urban norm, har svårt att ta tillvara de möjligheter och den utvecklingskraft som finns i landsbygderna. Fallstudierna visar att hållbar utveckling på vissa sätt framstår som irrelevant för de intervjuade och deras arbete. De använder begreppet, men fyller det med ett innehåll, som på flera sätt skiljer sig från den innebörd som kan urskiljas i exempelvis Sveriges genomförande av Agenda 2030 (Skr.2021/22:247). En fråga som bör ställas mot bakgrund av detta, är om det rent av är nödvändigt att kontextualisera hållbar utveckling i relation till olika geografier, för att det ska vara rimligt för alla geografier att på ett rimligt sätt känna sig inkluderade i och bidra till arbetet?

Vilka målkonflikter kan finnas i arbetet och i kopplingen till de tre olika dimensionerna?

Studien visar att enbart marginell uppmärksamhet ges åt målkonflikter, i såväl forskningslitteraturen som i gråstudierna och utvärderingslitteraturen. I forskningen synliggörs målkonflikter främst i relation till boende i landsbygder, gentrifiering och konsekvenserna för lokalbefolkningen när stadsbor flyttar till (främst) stadsnära landsbygder och genom detta driver upp fastighetspriser, utan att i övrigt integrera sig i lokalsamhället.

I den grå litteraturen framträder målkonflikter tydligast i relation till den fysiska miljön och miljömässig hållbarhet. Särskilt lyfts utbyggnaden av vindkraft fram som ett område med omfattande motsättningar mellan olika miljömål och riksintressen som rennärings, totalförsvarets verksamhet, naturvård och friluftsliv. Vindkraftsetableringar leder även ofta till starka reaktioner från boende i dess närområden. Andra målkonflikter i en landsbygdskontext som lyfts fram i den grå litteraturen är när areella näringar tvingas

undan till förmån för expanderande tätorter eller etablering av andra arealkrävande verksamheter. De areella näringarnas behov kan också stå i konflikt med kultur- och miljöbevarande intressen. Ytterligare en målkonflikt kan kopplas till en utvidgad besöksnäring som också leder till en större miljöpåverkan, bl.a. genom en högre konsumtion och mer avfall.

Målkonflikter framträder inte tydligt i utvärderingslitteraturen. Den begränsade litteratur som finns fokuserar ofta på enskilda projekt eller stödinsatser, vars fokus ofta ligger på den ekonomiska hållbarheten. Även när det handlar om miljömässig hållbarhet kopplas detta i stor utsträckning till ekonomisk utveckling.

Fallstudierna visar att målkonflikter vanligen är relativt osynliga och inte problematiseras. Att väga olika målkonflikter mot varandra ses inte heller som en betydelsefull del i arbetet. Arbetet utgår ifrån en pragmatisk och operativ förståelse av arbetets viktigaste ledstjärna, det vill säga att göra något som är bra för platsen. Problemet är inte målkonflikter utan att det inte görs något eller tillräckligt. Vad som är bra för en specifik plats förefaller självklart för de som utför arbetet. Därigenom förstås målkonflikter inte som avgörande, utan de beslut som tas ses som ganska enkla och självklara beslut, där projektmålen och/eller bygdens framtid står i centrum.

4.2 REKOMMENDATIONER

Utifrån de slutsatser som beskrivs ovan kan ett antal rekommendationer formuleras. Kärnan i rekommendationen är att det finns behov att öka förståelsen av vad hållbar utveckling innebär i en gles (icke tillväxt) geografi. Variationen av användningen av hållbarhetsbegreppet pekar på ett behov av tydliggörande, inte minst utifrån att innebörden av att skapa en livskraftig landsbygd tolkas annorlunda mellan forskare och praktiker. Denna studie pekar på att det finns anledning att arbeta bort den urbana normen för att göra innebörden av, och målen för, hållbar utveckling konkreta och greppbara inom ramen för regional utveckling och livskraftiga *landsbygder*.

När det kommer till målkonflikter (som många kallar utmaningar) i det praktiska arbetet förstås de utifrån bygdens framtid snarare än mellan olika hållbarhetsvärden. Detta kopplar an till att landsbygdernas utvecklingsarbete präglas av stigberoende och tillit: *Hur* något görs kan vara viktigare än *att* det görs. Rekommendationen blir då att säkra att satsningarna utformas med stark lokal anpassning och granska incitamentsstrukturer – framför allt med fokus på (social och ekonomisk) hållbarhet. Här finns också en potential i att mer uttalat tillvara landsbygdernas trend för krisberedskap och utveckla synergier med hållbarhet (stor potential i synergi med miljömässig hållbarhet).

Rent praktiskt innebär det att myndigheter som Tillväxtverket skulle kunna agera stödjande för att inkludera landsbygder i arbetet för hållbar utveckling och Agenda 2030, både i förståelsen av målen i det lokala praktiska arbetet och i synen på målkonflikter. För att identifiera och synliggöra såväl målkonflikter, synergier och pågående insatser behöver man sannolikt använda sig av befintliga mötesplatser för myndigheter från olika områden och på olika nivåer. Exempel på sådana mötesplatser är Miljömålsrådet eller Rådet för hållbara städer.

Mot bakgrund av att målkonflikter i det praktiska arbetet verkar förstås som att de finns mellan olika aktörer som bevakar olika intressen, istället för mellan olika värden med koppling till hållbarhet, kan det vara angeläget att fundera på om det behövs ytterligare aktörer i arbetet för hållbara livskraftiga landsbygder, som kan bevaka och argumentera för vikten av att även närma sig hållbarhetsmålen så som de uttrycks i exempelvis Agenda 2030, de svenska miljökvalitetsmålen och jämställdhetsmålen. Kanske kan det vara en väg att ytterligare bidra till hållbara, livskraftiga landsbygder, nu och i framtiden?

5 REFERENSER

Ammirato, S., Felicetti, A., Raos, C., Pansera, B. &Violo, A. (2020). Agritourism and Sustainability: What We Can Learn from a Systematic Literature Review. *Sustainability* 2020, 12, 9575; doi:10.3390/su12229575.

Arbetsförmedlingen (2019). *Befolkningen i Sverige fram till 2030. Regionala skillnader*.

Axelsson, R., Angelstam, P., Myhrman, L., Sädbom S., Ivarsson M., Elbakidze M., Andersson K., Cupa P., Diry, C., Doyon, F., Drotz M.K., Hjorth, A., Hermansson, J.O., Kullberg T.F., Lickers, H., McTaggart, J., Olsson, A., Pautov, Y., Svensson, L. och Törnblom ,J.,(2013). Evaluation of Multi-level Social Learning for Sustainable Landscapes: Perspective of a Development Initiative in Bergslagen, Sweden. *AMBIO*, 42: 241-253.

Backman, M. & Palmberg, J. (2015) Contextualizing small family firms: How does the urban–rural context affect firm employment growth? *Journal of Family Business Strategy* 6 (2015) 247–258.

<http://dx.doi.org/10.1016/j.jfbs.2015.10.003>.

Bosworth, G. & Venhorst, V. (2018) Economic linkages between urban and rural regions – what’s in it for the rural?, *Regional Studies*, 52:8, 1075-1085, DOI: 10.1080/00343404.2017.1339868.

Boverket (2019) Finansiering av ny- och ombyggnad av bostäder på landsbygden. [Finansiering av ny- och ombyggnad av bostäder på landsbygden](#)

Boverket (2008) *Landsbygd i förändring*. [Landsbygd i förändring](#)

Dubois, A., Carson, D. B. (2017). The relational geography of post-staples development—a case in Malå, North Sweden. *The Journal of Rural and Community Development*, 12(2/3), 23-40.

Eckerberg, K., Bjärstig, T., och Miljand, M. (2022). *Steering ‘Green’ Innovation Policy toward sustainability? Lessons from implementing EIP-AGRI in Sweden*. Jordbruksverket.

Gustavsson, S. (2022). Omställning till ett hållbart samhälle – vikten av samarbete, samverkan och samordning. I: Hermelin, B. (2022). *Kommunerna och hållbar utveckling – demokrati, välfärd och lokal utveckling*. Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet.

Grundel, I., Magnusson, D., och Trygg, K., (2022). Omställning av energisystem från ett kommunalt perspektiv – planeringsutmaningar och strategier. I: Hermelin, B. (2022). *Kommunerna och hållbar utveckling – demokrati, välfärd och lokal utveckling*. Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet.

Hajdu-Rafis, A. (2016). *Utvärdering av miljöinvesteringar Landsbygdsprogrammet 2007-2013. Specialinsatser för landskapets natur- och kulturvärde och restaurering av stenmurar*. Landsbygdsenheten, Länsstyrelsen i Västra Götalands län, landsbygdsenheten.

Harvey, D., Hawkins, H. & Thomas, N. (2012) Thinking creative clusters beyond the city: People, places and networks. *Geoforum* 43 (2012) 529–539. doi:10.1016/j.geoforum.2011.11.010.

Jordbruksverket (2012). *Hållbar konsumtion av jordbruksvaror. Hållbar samhällsutveckling – vad innebär det?* [ra12_40.pdf \(jordbruksverket.se\)](#)

Jordbruksverket (2013a). Allt om att bo, leva och vara på landsbygden. [Allt om att bo, leva och vara på landsbygden - Jordbruksverket](#)

Jordbruksverket (2013b). *Allt om miljö och hållbarhet på landsbygden*. [Allt om miljö och hållbarhet på landsbygden - Jordbruksverket](#)

Kjellberg, A. (2020). *Reko-ring Sjuhärad -konsumentsvår. Uppföljande utvärdering*. Hållbar landsbygd Sjuhärad och Ekovera.

<https://www.boras.se/download/18.dcd9040172253e947fc4a17/1591263585884/Reko-ring%20Sjuh%C3%A4rad%202020%20-%20konsumenter.pdf>.

Landsbygdsutredningen (2017). För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd (SOU 2017:1). [För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd - Regeringen.se](#)

- Larsson, M. (2012) Environmental Entrepreneurship in Organic Agriculture in Järna, Sweden, *Journal of Sustainable Agriculture*, 36:2, 153-179, DOI: 10.1080/10440046.2011.620225.
- Lennon, A., Gunnerud Berg, N. (2022) Alternative places for alternative people? A changing ecovillage discourse from Othered lifestyle to another rurality. *Journal of Rural Studies* 95 (2022) 302–315. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.09.024>.
- Lopez-Penabad, M., Iglesias-Casal, A. & Rey-Ares, L. (2022) Proposal for a sustainable development index for rural municipalities. *Journal of Cleaner Production* 357 (2022) 131876. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.131876>.
- Lowe, N. & Vinodrai, T. (2020) The Maker-Manufacturing Nexus as a Place-Connecting Strategy: Implications for Regions Left Behind, *Economic Geography*, 96:4, 315-335, DOI: 10.1080/00130095.2020.1812381
- LRF, Lantbrukarnas Riksförbund (2020). *Det gröna näringslivet och dess betydelse för ett hållbart samhälle. En rapport om hela Sverige.*
- Lundberg, H. & Öberg, C. (2021) The matter of locality: family firms in sparsely populated regions, *Entrepreneurship & Regional Development*, 33:7-8, 493-513, DOI: 10.1080/08985626.2021.1925847.
- Länsstyrelsen Dalarna. (2012). *Är miljömålsåtgärder effektiva? En utvärdering i fyra län-Miljöenheten.*
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län (2011a). Utvärdering av Stöd till turism. Landsbygdsenheten https://catalog.lansstyrelsen.se/store/13/resource/2011_69.
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län. (2011b). *Utvärdering av Företagsstöd till hästnäringen.* Landsbygdsenheten, Länsstyrelsen i Västra Götalands län. https://catalog.lansstyrelsen.se/store/13/resource/2011_67.
- Länsstyrelsen Västra Götaland (2011c) *Utvärdering av stöd till livsmedelsföretag.* Länsstyrelsen Västra Götalands län. https://catalog.lansstyrelsen.se/store/13/resource/2011_68
- Mayer, H., Habersetter, A. & Meili, R. (2016) Rural–Urban Linkages and Sustainable Regional Development: The Role of Entrepreneurs in Linking Peripheries and Centers. *Sustainability* 2016, 8, 745; doi:10.3390/su8080745.
- Nilsson, J. (2021). Utvärdering – *Miljömålsprogrammet 2017–2020-Regionala åtgärdsprogrammet – Så når vi miljömålen i Jämtlands län. Regionala åtgärdsprogrammet – Så når vi miljömålen i Jämtlands län.* Länsstyrelsen i Jämtlands län.
- Oedl-Wieser, T., Hausegger-Nestelberger, K., Dags, T., & Bauchinger, L. (2020). Formal and Informal Governance Arrangements to Boost Sustainable and Inclusive Rural-Urban Synergies: An Analysis of the Metropolitan Area of Styria. *Sustainability* 2020, 12, 10637.doi:10.3390/su122410637.
- Pierre, A. T. (2017). Local small business development in two Swedish northern rural areas – A matter of synergy, social capital and trust? *The Journal of Rural and Community Development*, 12(2/3), 143-167.
- Quaranta, G., Citro, E. & Salvia, R. (2016). Economic and Social Sustainable Synergies to Promote Innovations in Rural Tourism and Local Development. *Sustainability* 2016, 8, 668; doi:10.3390/su8070668.
- Regeringen (2021) Sveriges genomförande av Agenda 2030. Regeringens skrivelse 2021/22:247. 2023-02-07. <https://www.regeringen.se/49aef9/contentassets/9dfa88d8317f441189ba368ef4d506ae/sveriges-genomforande-av-agenda-2030-skr.-202122247.pdf>
- Region Skåne (2017). *Fokus landsbygd. Samspelet mellan stad och land i Det flerkärniga Skåne.* [stad-landsbygd_digital.pdf\(skane.se\)](stad-landsbygd_digital.pdf(skane.se))
- SKR, Sveriges Kommuner och Regioner (2018) *Besöksnäring i städer och på landsbygd.* [Besöksnäring i städer och på landsbygd \(skr.se\)](Besöksnäring_i_städer_och_på_landsbygd(skr.se))

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet (2010). *Axel 3 – utvärdering av åtgärder för att diversifiera landsbygdens ekonomi samt förbättra livskvaliteten på landsbygden*. NL- fakulteten och Institutionen för ekonomi, Sveriges Lantbruksuniversitet.

Tillväxtanalys (2011). *Arbetskraftsförsörjning i landsbygder En kompletterande diskussion till rapporten "Regionernas arbetskraftsförsörjning" baserad på olika tolkningar av landsbygds[1]begreppet*.
[Arbetskraftsförsörjning i landsbygder - Tillväxtanalys \(tillvaxtanalys.se\)](https://www.tillvaxtanalys.se)

Tillväxtverket (2022). *Vägledning för livskraftiga landsbygder*. [Vägledning för livskraftiga landsbygder - Tillväxtverket \(tillvaxtverket.se\)](https://www.tillvaxtverket.se)

Tillväxtverket (2021a). *Att sätta fokus på landsbygder. Del 1: Så gör kommuner och regioner*. [Att sätta fokus på landsbygder del 1 - Tillväxtverket \(tillvaxtverket.se\)](https://www.tillvaxtverket.se)

Tillväxtverket. (2021b). *Att sätta fokus på landsbygder. Del 2: Lärdomar från kommuner och regioner*. [Att sätta fokus på landsbygder del 2 - Tillväxtverket \(tillvaxtverket.se\)](https://www.tillvaxtverket.se)

Tillväxtverket (2021c). *Geografier som inte syns. Om landsbygder och städer i de regionala utvecklingsstrategierna*.

Tillväxtverket (2020). *Städer och landsbygder. Forskning, fakta och analys*. [Städer och landsbygder - forskning, fakta och analys - Tillväxtverket \(tillvaxtverket.se\)](https://www.tillvaxtverket.se)

Tillväxtverket (2019). *Utvecklingskraft i hela Sverige 2030 – Kunskap om regionala förutsättningar för tillväxt*.
[Utvecklingskraft i hela Sverige 2030 - Tillväxtverket \(tillvaxtverket.se\)](https://www.tillvaxtverket.se)

Tillväxtverket (2018) *Slutrapport : Förslag på hur hållbarhetsarbetet inom den regionala tillväxtpolitiken kan stärkas*. N2018/04488/RTS. 2020-02-10, Dnr Å 2018–1265.

Tolnov Clausen, L & Rudolph, D (2020). Renewable energy for sustainable rural development: Synergies and mismatches. *Energy Policy* 138 (2020) 111289. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2020.111289>.

Tulla, A., Vera, A., Guirado, C. & Valdeperas, N. (2020) The Return on Investment in Social Farming: A Strategy for Sustainable Rural Development in Rural Catalonia. *Sustainability* 2020, 12, 4632; doi:10.3390/su12114632.

UN World Commission on Environment and Development (1987) *Our Common Future*, Oxford: Oxford University Press.

Vinnova (2013). *Vad ska man ha ett land till? Matchning av bosättning, arbete och produktion för tillväxt*. [Vad ska man ha ett land till](https://www.vinnova.se)

VI ÄR WSP

WSP är en av världens ledande rådgivare och konsultbolag inom samhällsutveckling. Med cirka 55 000 medarbetare i över 40 länder samlar vi experter inom analys och teknik, för att framtidssäkra världen.

Tillsammans med våra kunder tar vi fram innovativa lösningar för en mänsklig, trygg och välfungerande morgondag. Vi planerar, projekterar, designar och projektleder olika uppdrag inom transport och infrastruktur, fastigheter och byggnader, hållbarhet och miljö, energi och industri samt urban utveckling. Så tar vi ansvar för framtiden.

wsp.com

WSP Sverige AB

121 88 Stockholm-Globen
Besök: Arenavägen 7

T: +46 10-722 50 00
Org nr: 556057-4880
wsp.com

